

A császárság szülte magyar Pasmerindo király és Valeriano herceg¹

Különös érzés fogja el az embert amikor olyan könyv kerül a kezébe amelyikről tudni lehet kik olvashatták fél évezreddel korábban és milyen eredményre vezetett. Tegyük fel, olyan regényről van szó amelynek egyik közismert olvasója esetleg éppen ama híres neves Don Quijote de la Mancha lovag lehetett akit Cervantes regénye tett halhatatlanná. Mindenki emlékszik rá. Ő az akit más néven, a Búsképű loagnak is neveznek, aki bátor, erényes és különösen akkor válik belőle rettenthetetlen vitéz amikor túlerővel száll szembe, valahányszor az elesettek védelmében és - ez az egyik legfontosabb feltétel - az esetek többségében az ellenség vagy a jogtiprók vagy az óriások és szörnyek kategóriájába illik. Sorolhatnánk hosszan akár érdemeit, akár korrajzat, egyszer s mind végzetét de szükségtelen hiszen ő már egy későbbi kor szülötte. Amennyiben valóban létezik a két regény között a feltételezett rokonság, úgy ama távoli La Mancha vidékének kalandkereső ifjúsága, a donquijotek és szüleik nemzedéke, akik a XVI. század közepe táján uralkodójuk zászlaja alatt, tengeren és szárazföldön megjelentek a korabeli csatatereken, szétszéledtek a még felfedezetlennek számító vagy felfedezett de még meg nem hódoltatott világrészekben, mint amilyen Aldana kapitány volt aki a Délvidék törökök elleni erődítményeinek megerősítésében vett részt, míg rokonai

¹ Valamennyi dőlt betűvel nyomtatott szövegrészt, a *Magyar Valerian* című regény, *Diego Valera* krónikája és *Vespasiano da Bisticci Vite* című művének részleteit először, itt közöljük magyarul. A fordítás a szerző munkája. A közlemény az ELTE Könyvtár tanszékén, a Könyvtörténet, könyv-muzeológia kiegészítő szakon, 1996-ban, Fülöp Géza tanszékvezető egyetemi tanárhoz benyújtott szakdolgozat bővített, átdolgozott változata. A két éves tanulmányok alatt kiváló - és áldozatkész - tanárainktól kapott ösztönzést és idő közben elhunyt témavezetóm tanácsait megszívlevélle készítettem, a folytatás reményében. - Informatikus kollégáim Pálfi Éva, Somlyai István és Varga Klára sokszor és rendszerint váratlan időben, fáradságot nem kímélve álltak a rendelkezésemre. Többben vannak akik nagyban hozzájárultak, olykor akaratlanul, ahhoz, hogy a jelen cikk ilyen formában megszülethessen. Akik segítettek, az örangyalaim, mindig körbevettek. Köszönet illeti valamennyiüket.

megjárták Itália, Flandria hadszíntereit² az alábbi regényen nőttek fel, majd sorsuk beteljesedését Cervantes révén ismerjük.

Az a mű amelyikről itt szó lesz 1540-ben előbb spanyolul, majd 1558-ban és 1611-ben éppen másodjára jelent meg olasz nyelvű fordításban³ akkor amikor a Don Quijote, 1605 és 1615 között valamikor megszületett.

Talán cseppet sem érdektelen számunkra, hogy a regény melynek szellemében felnőtt ama elmés, nemes La Mancha lovagja, egy nálánál semmivel sem kevésbé bátor, nemes és rettenthetetlen herceg történetét beszéli el akit a regény során, egy epizódot követően, mint a *Bús lovagot* szerepelteti a szerző holott egyébként a neve, egyszerűen, *a nagyságos herceg és vitéz lovag Magyar Valerian*.

Az idő múlásával kik forgatták, olvastatták lehet is tudni meg nem is. Alig akad aki megemlékezne róla. Az irodalomtörténészek voltak akik a legkevésbé adták jelét annak, hogy ismernék⁴. Aki mégis

2 Bernardo de Aldana magyarországi hadjárata. 1548-1552. Bp., 1986. /Bibliotheca Historica./ - SZAKÁLY Ferenc: Egy zsoldosvezér emlékiratai a XVI. század közepén vívott magyarországi háborúkról. ibid.

3 Jean George Théodore GRAESSE: Trésor de livres rares et précieux. Dresde. 1867. Egy spanyol állományjegyzéken kívül, egyetlen bibliográfiában sem sikerült felfedeznem ezt a művet. Graesse egy rövidített címnél vette fel bibliográfiájába, ugyanúgy miként Baumgarten Sándor cikkében is szerepel a Don Quijote Magyarországa. című ismertetésében. /Irodalomtörténeti közlemények./ 1970. 363-369. p.

4 KÖRÖSI Albin: Egy magyar királyleány története. Katalán-provencei legenda. Tanulmány az ó-román irodalom és dialektológia köréből. Bp., 1914. Tanulmányának tárgyával rokon irodalmi toposzt és történetet ismertet Kovács Adorján: Valerius Flaccus és Apollonios Rhodios Argonauticája címmel. Győr. 1918. Bár ebben nincsenek magyar vonatkozások mégis érdemes feleleveníteni irodalmi kapcsolataink szempontjából és a különböző nyelveken megjelent fordításainak és feldolgozásainak bőséges bibliográfiája is tanulságos. - Főként a magyar-aragón történelmi kapcsolatokat tárgyalja és jobbra lábjegyzetben idéz irodalomtörténeti tanulmányokat Gabriel Asztrik: Hungría y la Peninsula Ibérica en la Edad Media című cikke /Revista Oriente/ VII. évf. 27.sz. Az általa idézett Brachfeld Olivertől mindössze a Magyar vonatkozások a régi katalán irodalomban és a katalán népballadában című cikke /Bibliothèque de l'Institut Français de Budapest. 17./, Bp., 1930. és Árpád-házi Jolánta. Aragónia királynéja c. tanulmánykötete, Szeged. 1993. volt számomra elérhető. Különös, hogy a szerzők ugyanarról a témáról szólva említésre sem méltatják egymás munkáját.

írt róla, éppenséggel óva inti a történészeket nehogy komolyan vegye bárki, nehogy egy feledésbe merült történelmi ténynek, az ismeretlenség ködéből előbukkanó, hiteles történeteként olvassa. A XX. század számára ugyanis Baumgarten Sándor fedezte fel⁵, őt lehet irodalomtörténeti barangolásra vélhetőleg ugyanez a regény. Valószínű, olasz kiadás szolgálhatott ismertetéséhez. Közli mindhárom kiadás évszámát, adós marad ugyanakkor a többi bibliográfiai adattal, beleértve a pontos címet⁶.

Lehet, ha keresve kerestem volna magyar vonatkozású történeteket soha nem akadtam volna a nyomára. Ellenben a sorsom úgy alakult, hogy miközben joggal úgy éreztem cserben hagyott minden amit építettem, minden és mindenki akiben addig bízam, ráadásul oly távol az otthonomtól, hogy nem volt akitől nem hogy segítséget, de még csak megértést is remélhettem volna, egyszer csak anélkül, hogy szándékkal kerestem volna ráakadtam egy ismerős kezdetű olvasmányra. A cím egy magyar herceg történetét ígerte. A történet kezdete pedig nem más mint egy vadászjelenet. Egy herceg és a kutyája szarvast vesznek üzőbe, követik hegyen, völgyön át, míg egy tisztásra nem érnek ahol a szarvas egy forrásnál időző hajadonnál talál menedéket. Itt a vadászkutya felhagy az üldözéssel és a szarvasnak a hajadon iránti feltétlen bizalma láttán a vadász korábbi lendülete megtörik és a vadászszenvedély helyett felébred benne a hajadon iránti kíváncsiság. Úgy éreztem varázslat történt. Egy patinás, párját ritkítóan gazdag gyűjteményben mintha a Csodaszarvas⁷ távolbaszakadt rokona jött volna a vigasztalásomra. Vigasz helyett azonban úgy jártam, akár

eltekintve a jelzett kivételtől. A hetvenes években, az ELTE spanyolszakos hallgatói egyikőjük nevével sem találkoztak tanulmányaik során.

⁵ BAUMGARTEN S. *i.m.*

⁶ BAUMGARTEN S. *i.m.* 365. p., 9. jegyzet. - Graesse *i.m.* Ez utóbbi egy 1849 március 15.-én, a a Journal de l'amateur du livres-ben megjelentett ismertetést is közöl, miszerint a cikk írója feltételezi, a regény befejezetlenül maradt. Erre utal a spanyol kiadás második részét befejező szakasz miszerint *a Szerencsés Szigeten ezután történeteket igen részletesen elmondja majd ennek a nagyszerű történetnek a harmadik része. CCCXL. f.* A tartalomról ítélve a Szerencsés Sziget nem egyéb mint a nagy földrajzi felfedezések története, azaz egy következő regényt vagy regény ciklust ígér.

⁷ HORVÁTH János: A csodaszarvas mondája a bizánci íróknál./Philologiai közlöny/ XXXVI. évf.,1. füzet. - KRAUSZ Sámuel: Adalék a csodaszarvas regéjéhez. /Ethnographia/ XI. évf.1900. 116-118. p.

az Árgirus széphistória legkisebb királyfija. Mesére vágytam, nem különben miként a királyfi a Vénusz szépségű tündérleányra de hosszas kutatás eredményeként, ahelyett, hogy maradéktalanul örülhetem volna egyre több kérdés fogalmazódott meg bennem és ahhoz hogy ismét szárnyalhassak arra amerre a meseszöveg magávalragad kénytelen voltam egyre csak Philarenius⁸ álomfejtésével vetekedő rébuszokat latolgatni, a *változó helyen*⁹ bolyongani.

Iparkodtam de hiába kutattam, egyetlen hazai ismertetését sem találtam. Kiderült azonban, hogy összefüggés lehet a Baumgarten Sándor által ismertetett lovagregény és az általam ismert spanyol között. Az én mesés kezdetű spanyol regényem 1611-ben kiadott olasz fordítását megtaláltam a Szechenyi Könyvtár Apponyi gyűjteményében. Az egyezés mellett szól nem csak a címben szereplő utalás a spanyol eredetire, hanem megegyeznek a fejezetcímek is, a terjedelem is. Ez az olasz kiadás pedig ott szerepel Baumgarten Sándor ismertetésében, lábjegyzetben. Az eddigiekből egyértelmű lehet az olvasó számára, itt egy olyan szerző művéről van szó aki nem fedte fel kilétét mindenki előtt. A számtalan kérdés közül nem is ezt a talányt vettem célba hiszen a szerző szándéka még fél évezred elteltével is tiszteletben tartandó.

Ismertetésünket a későbbi olasz nyelvű kiadásoktól eltérő, járulékos toldalékokkal kezdjük amelyek csakis a spanyol kiadásban kaptak helyet. Vélhető, aktualitásuk a későbbiekben megszűnt. A tipográfiai jellemzők leírásával folytatjuk amelyről Baumgarten Sándor alig árul el valamit. Végül a tartalmi ismertetést, szűkre szabott keretek között tartva kíséreljük meg Baumgarten Sándor élvezetes irodalomtörténeti világjárásától eltérő utakon abban a tudatban, hogy legyen bár mesés, a valóságtól elrugaszkodó még sem lebecsülendő kordokumentum ez hiszen egy letűnőfélben lévő és egy drámaian kezdődő új kor mezsgyéjén határjelző.

Nagy erőpróbák idején, amikor nem csak a kristálytisztá elvek, az ész és értelem vívja a maga csatáját olyan emelkedett etika szabályai

⁸ GERGEJ Albert: Árgirus széphistória. Ford. Stoll Béla. Bp., 1986. Philareniusról ld. a 60-61. p.

⁹ GERGEJ A., i.m. 81. p.

szerint mint amilyenek a mi regényünkben szereplő hősöké (akik soha nem támadnak fegyvertelen, gyanútlan ellenfélre és a harc kimenetele soha nem lehet a túlerő diadala, mindig párviadal), hanem a küzdelemben a minden áron való felülkerekedés földhözragadtan emberi ösztönei vívják a legádázabb harcot, ilyen korban a tündérek, az óriások, a sárkány, a bűbájosság és az elemek ugyancsak jó szolgálatot tehetnek az írónak éppúgy mint az olvasónak. Midőn az egymásnak feszülő indulatok, egy és ugyanazon vallás híveit rendelik ellenséges táborba és egyidejűleg ugyanazon korona alattvalói néznek egymással farkasszemet mint különböző trónutódok párthívei akik eltérő érvelés alapján ugyan de egyaránt legitimálható igényeiket kívánják érvényre juttatni nem kell a csodákba vetett vak hitre hivatkozni ahhoz, hogy megértéssel sőt csodálattal akarjunk okulni egy lovagregény mondanivalójából, hacsak nem engedjük át magunkat a bűvöletnek amelytől óva inti a fordító (ld. alább az ajánlást) doña Mencia de Mendozát.

Mondandója, ha nem járunk messze az igazságtól, távol áll attól, hogy részt kérjen a kortársak zajos pártoskodásából. Szereplői éppúgy álnéven szerepelnek mint maga az író, azaz, nem konkrét névvel leleplezhető személyek, inkább fogalmak. Évszámokat hiába keresünk és az is félrevezetés volna ha csak annyit árulnák el, hogy benne a földrajzi ismeretek hézagosak hiszen ha nem tudnám hogy váltakozva hol a régmúlt, hol pedig a korabeli Európa és Szentföld diplomáciai és hadi színterein, a valóságban járunk, máskor pedig az ideákat megidéző mitikus helyszíneken, az Egyházat szimbolizáló tengeren viszi az ár a szereplők bárkáját egy következő cselekmény színterére amely nem más mint egy sziget és a szigeten az idea tisztaságát, makulátlan áttetsző szentségét szimbolizáló kristálypalota úgy bátran állíthatnám, csacska mese, seholsincs országban, seholsincs hősök felvonultatásával szórakoztat. Ezzel szemben inkább hiszem, hogy szórakoztatva nevel, a partikuláris érdekek felett álló ideába vetett rendíthetetlen hitre bármely korban és helyszínen, mindenkit és mindenhol. Azaz mégsem mindenkit hanem csakis azokat akik képesek megérteni, akik ismerve a nyitját nemzedékeket nevelhetnek általa mert az értelmét, kellő intuícióval, jó úton keresik¹⁰.

¹⁰ Ld. alább, Andres Martin Pineda hatodik és hetedik versszakát.

Amennyiben feltételezésem helytálló, Prospero is, Don Quijote is rokonuknak tekinthették. Esetleg ifjabb nemzedék olvasmányának szánták mint emezeket. Prospero, aki korábbi jóhiszeműségének lett áldozata, megtanult élni a mágikus eszközökkel, ráeszmél, hogy nélküle a zsarnokság lesz az uralkodó és ezért maga parancsol a szélnek, a viharoknak. Don Quijote pedig a realitásoktól elfordulva hisz az ideálokban, oly annyira, hogy inkább maga lesz saját vízióinak a játékszere. Olyan csodákban hisz, melyeket kívülről még tulajdon, hűséges fegyverhordozója sem képes osztani vele. Prosperonak engedelmeskedik a szellem, Don Quijotet még tulajdon gyarló emberi érzékei is cserben hagyják, Sancho inkább a gyámolítója semmint engedelmes szolgája. Talán Shakespeare is, Cervantes is olyan elődként tekinthettek a mi álnéven író szerzőnkre mint aki sokat megőrzött a koraközépkori királytűkrökből. Ez a regény azonban sem nem királytűkör sem nem egyszerű lovagregény.

Sőt, címe ellenére, ha egyáltalán lehet főhőst keresni a szereplői között, úgy inkább tekinthetnénk ilyennek a narrátort, aki a cselekményeket olykor rejtve irányítja máskor nyíltan a színre lép. A bevezetőben Philareus említése éppúgy nem véletlen mint a mesés elemek keveredése a feltehetően aktuális eseményekkel, a kortárs közéleti szereplőkkel. Arismenio ugyanis a szereplők előtt ritkán fedi fel kilétét. Pasmerindo is csak a 46. fejezetben találkozunk vele mint ismeretlen lovaggal aki aranyszőrű szarvas hátán jelenik meg, arany szakállas, látszatra öreg ember. Miként Philareus, ő is álomfejtő, jós. A címere arany és fehér színű vár. Hamarosan megérkezik Nestarcio herceg, a német császár fia és Finariel, a francia királyi herceg. Az aprótermetű, szakállas öreg lovag valamennyijüket legyőzi, erejével egyik ifjú sem vetekedhet¹¹. Ő gondoskodik róla, hogy Európa valamennyi számottevő uralkodói dinasztiájának tudomására jusson, ki kell szabadítani azt a rabul lejtett hercegnőt és kisfiát akit rábízott egy gonosz hírében álló asszonyra maga a német császár fia. Az infáns kivételesen alapos neveltetésben részesült ám tapasztalatlanságból

¹¹ Arismenio nevének egyik etimológiáját kolléganőm Bene Sándornénak köszönhetem. Eszerint az Ezüstkapu jelentéssel a további tájékozódáshoz kínál támpontot. A Mátyás királynak ajánlott egyik horoszkóp, szintén feltehetőleg álnéven író szerzője Torquatus, vagy Arquatus (?) a hazánkra vonatkozó kalendáriumok hosszú sorába illik melyben a Magyar Királyságnak a törökök általi bekebelezése ugyancsak az általunk tárgyalt regény megjelenési dátumára várható.

hibázott. A leghatalmasabb uralkodóházak trónutódai, más más indíttatásból vállalkoznak a kiszabadítására bár sem a rejtekhelyet, sem az oda vezető utat senki nem ismeri. Úgy tűnik, mintha a tengeren, a sziget felé sodródó hajók az Egyház, és az Igaz hit védelmezőinek, egyben a császárságért folytatott vetélkedésének a történetére emlékeztetnének. Egyikőjük sem képes egymaga megtalálni és kiszabadítani a hercegnőt. Ehhez a narrátor-főszereplő varázserejű fegyvereire, csodatételeire van szükség. Ezt a regényt maga az emberi cselekményt irányító mágus mondja el. Az első részben szereplő magyar herceg, Pasmerindo, a Mindenre-Méltó, elnyerheti ugyan személyes bátorságával, fellépésével, megjelenésével egy görög hercegnő szívét, fia, Valerian herceg azonban a német udvar neveltje, a német császártól, Kölnben övezik fel lovagi karddal, ő is részt vesz a hercegnő és a kisfia kiszabadításában. Valamennyien a Szerencsés Szigeten, a Kristálypalotában találkoznak. Boralda varázslat erejével építtette egy szikla ormára ezt a várat az elrabolt hercegnő fogva tartására és miként a hercegnőt és gyermekét a felhők fölé elragadta, eltűnt mindenki szeme elől, ugyanúgy a megszabadítására érkezett lovagok maguk sem tudták miként sodorta hajójukat az ár erre a szigetre. Ők Arismenio varázslata folytán találtak rá és szabadították ki fogságából a hercegnőt. Ezúttal harcról nem esik szó, ez az epizód nem követel harcot. Itt mindent Arismenio rendez el, még azt is, ki melyik hajóra szálljon, miként hagyja el a szigetet. Távozásukkal egyidőben a Kristálypalota is eltűnik.

Don Quijote irodalmi előzményei között kitüntetett szerepet tulajdonít Joan Ruiz y Calonja, Joanot Martorell által 1460 körül elkezdett és csak évtizedek múlva befejezett regényének, a *Trant lo Blanch*-nak¹². Életrajzi ihletettségű műként tartja számon. Joanot Martorell prologusa szerint dom Fernando, portugál herceg megbízásából készült a mű, angliai élmények hatása alatt. A herceg kívánságára az *orde de armes e de Cavalleria*, vagyis a lovagi élet szabályait is belefoglalta. Angolból fordította portugálra, majd a nép nyelvére, a valenciai köznyelvre azért fordítja, hogy *szülőföldjén a népnek felüdülést szerezzen és hasonló jeles cselekedetekre buzdítsa*

¹² Az 1490-ben, Valenciában kiadott *Tirant lo Blanch* előszava hivatkozik egy korábbi, 1480-as, mindmáig ismeretlen kiadásra. Graesse im. A kiadására vonatkozó további adatokat ld. a 18., 19. és az 52. jegyzetben.

őket¹³. Tartalmát röviden összefoglalva: *a leendő király, Ferrando herceg számára írja meg a régmúlt erényes és dicső hírnevet szerzett lovagok, Tirant lo Blanch jeles cselekedeteit, a hercegnek akit a közhír erényesnek ismer. Tirant lo Blanch jeles cselekedetei úgy tündökölnék mint égen csillogó planéták fénye. ... Lovagi virtusból meghódított számos királyságot és provinciát, azokat más lovagoknak adományozta és a lovagi dicsőségnél egyebet nem tartott meg önmagának. Visszanyerte a Görög Impériumot a Törököktől, akik a keresztény görögöket uralmuk alá hajtották.*¹⁴ Ami a tartalmát illeti van némi egyezés az eseményeket illetően, de a különbözőség szembeötlő. Konstantinápoly ostroma itt a cselekmény csúcspontja, mint a fentiekből már kiderült, *Valerian herceg* története nem város bevételéről, ostrom során véghezvitt eseményekről szól. A regény olvasóközönsége, céljai azonban részben megegyeznek. Míg a *Tirant lo Blanch* a majdani gyarmatosító ibériaiak, az új idők argonautái számára kínál viselkedési mintát, addig a *Magyar Valerian* a keresztény Európa és a Török Birodalom határán, a Magyar Királyság területén élők és a spanyol ajkú, első sorban az udvarral közvetlen kapcsolatban álló, különböző rangú, nemesi származásúak számára készülhetett, apródoknak és minden rendű és rangú egyéb személynek aki csak kapcsolatba kerülhetett, szolgálatai révén, az udvarral¹⁵. Eleve kérdéses létezett-e, léteztek-e a legkorábbi ismert *Tirant lo Blanch* 1490-es kiadásától különböző, elveszettnek mondott 1480-as, angol illetve portugál nyelvű, eredeti szövegek. Mind a Graesse, mind a British Library 1975 előtti állománykatalógusa¹⁶ eleve Martorell szerzőségét elveti és a fordítónak, Marti Johan de Galbanak tulajdonítja a művet.

A hivatkozásban szereplő angol és portugál nyelvű *Tirant lo Blanch* egyetlen példánya sem ismert, miként a *Magyar Valerian* latin eredetije sem, és számos korabeli mesés felfedező utakról szóló

¹³ I.m. A_{2r} levél.

¹⁴ Ibid. a mű explicitje.

¹⁵ A *Magyar Valerian* első részében szereplő kocsmáros esete mintha kifejezetten Jannus Pannonius véleményének cáfolata kedvéért íródott volna.

¹⁶ GRAESSE *i.m.*. The British Library General Catalogue of printed books to 1975. London, 1983.

leírásban szereplő latin, portugál, spanyol eredetije sem¹⁷. Nem váratott soká a *Tirant lo Blanch* kasztíliai¹⁸ és itáliai¹⁹ kiadása sem.

A *Magyar Valerian* férfiaknak és nőknek egyaránt ajánlott olvasmány volt. Az előljáró beszédet kísérő fordítói ajánlásán kívül, versbe szedett ajánlás a mű olvasására buzdítja éppúgy a hölgyeket mint a férfiakat. Vagyis formailag lovagregény de egyúttal gyakorlati kézikönyv, az udvari szolgálat szabályainak foglalata melyben mindenkit a maga helyzetéhez, rangjához illő házassági tanácsokkal is bőven ellátnak.

Az 1540. évi spanyol kiadás címe és mellékletei, a fordító ajánlása, intelmei az olvasóhoz.

Eme könyv címe.

Első könyv, melyben benne foglaltatik a nagyságos herceg és vitéz lovag Magyar Valerian krónikájának mindkét része, az első és a második. Közűle az elsőben elmondja kik voltak a szülei és kik a felesége, Flerisena hercegnőé, milyen okból küldte őt apja, Pasmerindo, a Magyar Király, Octavio császárhoz. A másodikban nagy tetteit és hűséges, igaz szerelmét mondja el sok jó tanács és büntetés kíséretében melyet az az Arismenio nevezetű tudós írt aki

17 Amerigo Vespuccinak a *Portugál király szolgálatában tett felfedező utjairól beszámoló levelei* főként német nyelvű kevésbé hiteles szövegek hivatkoznak latin, portugál esetleg spanyol eredetire de egyik kézírata sem került elő, csakis másolatok.

18 Los cinco libros del esforçado et invencible cavallero Tirante el blanco de roca salada, cauallero de la garrotera el qual por su alta cavalleria alcanco a ser principe y cesar de l'imperio de Grecia. Valladolid, por Diego de Gumiel, 28 de mayo 1511. Ld. J.G.T. GRAESSE *i.m.*

19 Tirante il blanco valorosissimo caualiere, nel quale contiensi del principio della caualleria, del stato e ufficio suo, dell esame che debbe esser fatto a gentile e generoso homo, che dell'ordine di cavaleria, decorarsi vuole...e quali atti e costumi appartengono al nobil caualiere...con la morte di Abrain Re, e signore della Gran Canaria et rotta delle sue genti. Vinegia, Pietro nicolini da Sabbio, 1538, majd Domenico Farri nyomdájában 1566-ban és harmadszor ugyanannál a Lucio Spinedánál jelent meg, ráadásul ugyanabban az évben 1611-ben amikor a *Magyar Valerian* is újabb kiadásban napvilágot látott. Ld. J.G.T. GRAESSE *i.m.*

rangban a második Zenofor, Lydia királya után. Latin eredetiből újjólag fordította a valenciai jegyző, Dyonis Clemente. Zenete Márkijának, a felséges Doña Mencia de Mendoza úrnőnek ajánlja és címezi.rc.

Mindkét résznek külön-külön is van önálló címe. Az első részé:

A Magyar Valerian nagyságos herceg és vitéz lovag krónikájának első része, amely arról szól, kik voltak szülei és kik a felesége, Flerisena hercegnőé és arról, miért küldte őt atyja, Pasmerindo Magyar király Octavio császár házához.

A második részé:

A nagyságos herceg és vitéz lovag Magyar Valerian krónikájának második része, nagy fegyvertényeiről valamint úrnője, Flerisena hercegnő iránti kölcsönös hűséges és igaz szerelméről melyet páratlan nagy bánat és vágyakozás kísér.

+ + + + +

A regény fordítója, a címben megnevezett Mencia de Mendoza úrnőnek ajánlja prologusában a latinból a köznyelvre fordított regényt. Folytatásként intelmeket intéz az olvasókhoz. Dyonis Clemente, valenciai jegyzőnek mondja magát. Személyéről, működéséről azon túl amit magáról állít nem sikerült kideríteni semmi egyebet²⁰. A szöveg sok kényes kérdést érint, eleven kordokumentum. Elmond ugyan egy konkrét történetet arról, miként jutott a *krónika* birtokába de anélkül hogy egyetlen szavában kételkednénk mégsem tudhatjuk meg ki

²⁰ Jose Simon Díaz: El mecenazgo en la España de los Austrias. 112-121. p. in Le Livre dans l'Europe de la Renaissance. Dir. par Pierre Aquilon. Paris-Tours, 1988. 587 p.

közvetítette és mi volt az eredeti latin nyelvű mű.²¹ A Wormsi 1521-es birodalmi gyűlésen résztvevő jeles magyar főurakról tud történetírásunk. A Luther Mártonnal folytatott vita nagy várakozással töltötte el a küldötteket. Ismert tény, milyen ezüst lószerszámot és asztali neműt vittek magukkal az útra, kölcsön, amit az esztergomi érsek, Bakócz Tamás adott át az eseményhez illő reprezentáció céljára. Ezúttal hasonló céllal átadott könyvről nem tesznek említést. Korára való tekintettel személyesen Bakócz érsek nem utazott Wormsba, még abban az évben, júniusban meghalt. Fraknói a Magyar Királyság követeként Werbőczy Istvánt és Balbi Jeromost nevezi meg²². Egyikőjük életrajzi adatai sem illenek arra akit a prológus, a latin eredeti közvetítőjének mond. A *Magyar Valerian* ellenben elképzelhető, ahelyett, hogy szó szerint az 1540-ben kiadott regény latin nyelvű eredetije volna, olyan szöveget jelentett, amelyet felhasználva, éppen a Wormsi Birodalmi Gyűlésen, a török ellen segítséget kereső követek szónoklatai és érvelése nyomán körvonalazódott²³. Amennyiben a valenciai emlegette főúr egyike lett volna Luther vitapartnereinek, talán beleszötte volna ezt a részletet is éppolyan fortélyos diplomáciával mint mondanivalójának egyéb részleteit. A *magyar mágnás* kifejezés azonban nem zárja ki a jelöltek sorából sem a magyar királyság területén egyházi stallumot viselő bármely nemzet tagját, sem olyan nemeseket és főnemeseket akik a magyar király címét viselő uralkodótól, magyar lovagrendet kaptak de nem kizárt - miért ne lehetne - a trónkövetelők bármelyikének, a magyar királyi házzal rokon családtagja.

A kézirat és a szerzősége vonatkozó beismerő vallomás hiányában tág teret engednek a fantáziának egy *Magyar Valerian* jellegű regény keletkezési történetéhez kínálkozó történelmi

²¹ A vonatkozó szöveg fordítását ld. *A történet fordítója maga inti az olvasót* címen.

²² FRANKÓI Vilmos: Werbőczy István élete. /Magyar történeti életrajzok./ Bp., 1899. 161. p. - Balbi Jeromos magyar vonatkozásokat is tartalmazó életrajzát ld. HERMANN Zsuzsa: Egy humanista karrierje, Balbi Jeromos. / Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei II.: 225-242. p./

²³ FRANKÓI V. i.m.167-169. p. összefoglalja Balbi Jeromos 1521 április 3.-án, a gyűlésen elmondott beszédét. Ilyen értelemben, különös tekintettel a beszéd és a regény kapcsolódási pontjaira valamint Balbi egész pályafutására, aktív közreműködésével feltétlen érdemes foglalkozni.

párhuzamok. Mindenek előtt megemlítenéd Géza fejedelem és Vajk-Szent István, III. Béla, fiai, Imre és II. András magyar királyok házassági kapcsolata az aragón és a francia uralkodói házzal, különösen Endre özvegyének, a későbbi II. Frigyes Német Római Császár feleségének a története és II. Endre szentföldi keresztes hadjárata amelynek egyik vezére de nem a fővezére volt, majd Zsigmond Császár és Magyar Király és magyar főurak, lovagok, diplomáciai manőverei 1415 augusztusától, a következő év januárjáig, melyek során nem csak I. Ferdinándot, Aragónia királyát bírták rá, vessen véget az egyházszakadásnak, ha kell, védené, a nagy tiszteletben álló XIII. Benedek pápa, Pedro de Luna lemondatásával, hanem szorosabb, muzulmán ellenes kapcsolat jött létre a Calatrava és a Zsigmond által alapított Szent Györgi Rend között. A tárgyalások során számos magyar lovag, hosszabb időt tölthetett Valence, Orange, Avignon, Nimes, Perpignan, Rosellon földjén, Nimesben Nápoly és Jeruzsálem királya címet viselő Anjou Lajos éppúgy vendégüllátta a magyar követséget, mint az aragón Ferdinand²⁴, két olyan uralkodóház fejedelme akik egymással versengtek a délitáliei uralomért. Nimes ura, név nélkül a regényben is előfordul. Időrendben a harmadik V. Alfonz aragón királynak meghívás a magyar trónra, amit ismereteim szerint dokumentálni eddig nem sikerült, de utalások formájában ismert. Ez utóbbihoz fűződik egy rövid kitérő.

Diplomáciai karrierje révén figyelemre méltó személyiségek egyike Mosen Diego Valera (1412-1484). Hasonlóan a fentiekhez nem illik rá Dyonis Clemente utalása, jóval korábban elhunyt. Krónikáit azonban a *Magyar Valeriával* egyidőben újra és újra kiadták. A nemzetközi diplomácia ibériai szürke eminenciái közé tartozott, tagja volt annak a körnek akiknek voltak elképzelései Európának a muzulmánokkal kialakítandó határait illetően, Európa keleti területeinek is szerepet osztott egy világméretű átalakulásban. Közismert, lovagi neveltetését a kasztíliai udvarban szerezte, majd a legmelegebb ajánlólevelek birtokában járta be az európai udvarokat, Angliát, Franciaországot, a Német Birodalmat, megfordult V. Albert prágai udvarában is. Részt vett a husziták elleni háborúban, cseh, magyar és osztrák kiténtetésekkel tért vissza II. János kasztíliai

²⁴ GABRIEL Asztrik *i.m.*: 297-307. p. BRACHEFIELD F. Olivér: Árpád-házi Jolánta, Aragónia királynéja. Szeged. 1993.

udvarába. Elnyerte a jogot az Aranygyapjas Renddel járó lánc és a Mosen megkülönböztető cím viselésére. 1440 után több diplomáciai megbízatást kapott uralkodójától, előbb II János nagynénjét, Dánia /Dacia/ királynőjét kellett meglátogatnia²⁵, majd az angol uralkodót és Burgundiában kelt párviadalra Chernoy /Charni/ kegyura, Pierres de Bremonte által meghirdetett bajvíváson II János apródjaként²⁶. II. János portugál Izabellával kötött házassága után csatlakozott az elégedetlen főurak pártjához, Haro és Benavente hercegeihez, Santillana márkihoz és Pedro de Estuñiga szolgálatába szegődött. Előbb Sevillában, majd körülbelül 1462-től Valenciában élt és mindvégig figyelemmel kísérte a politika alakulását, filozófiával és történelemmel foglalkozott és csak 1474 után, mikor I. Izabella trónra lépett, tért vissza a cselekvő politikusi szerephez. Egyike volt a titokban kötött házasság pártfogóinak, híve, támogatója Kasztília és Aragón egyesítésének. A kasztíliai királynő udvarmestere egyúttal az aragón király udvari krónikása is volt. Többek között Granada bevétele is a neki tulajdonított sugallat eredményének, az általa képviselt kezdeményezésre indították meg a Katolikus Királyok. Személye fontos kell, hogy legyen számunkra mivel a majdani I. Ferdinánd magyar király az aragón udvar neveltje volt de annál is érdekesebb számunkra, mivel annak a Santillana márkinak a köréhez csatlakozott, akinek leszármazottja a *Magyar Valerian* prológusában szereplő Doña Mencia de Mendoza. Sevillában 1486 körül jelent meg első ízben a *Crónica de Espana dirigida a la muy alta y muy excelente princesa serenissima reyna y señora, nuestra señora doña Ysabel reyna de Espana, de seclia y de cerdena, duquesa de Athenas, condesa de Barcelona, abreviada por su mandado por mosen Diego de Valera su maestresala y de su consejo*. Vagyis Hispánia történelmének, Katolikus Izabella királynő megbízásából készített rövidített változata. A rövidített változat úgy viszonylik a teljeshez, miként a címének magyarra fordítása az eredetihez, több ponton eltér. Érdekes mégis ezzel a kiadással foglalkozni részint azért, mert mielőtt rátérne

25 A látogatás helyett, temetésén kellett az udvart képviselnie. Megemlékezik róla az idézett *Rövidített krónika* Dániáról szóló fejezetében.

26 Mosen Diego DE VALERA: *Cronica de los Reyes Católicos*. Ed., estudio por Juan de Mata Carriazo. Madrid, 1927. különösen a XXVI-XXXII. p., a tanulmány írója szerint a D.Valera által írt krónikák adatai, diplomáciai küldetéseinek pontos ideje, sőt, sorrendje is helyreigazítást kíván. - Magyar és angol földön több ízben részt vett bajvíváson ezekben az években. Enciclopedia Universal Ilustrada. Barcelona.

tulajdonképpen témájára, roppant rövid természet- és társadalom rajzot ad valamennyi birodalom, királyság jellegzetességeiről. Olykor leplezetlenül elfogultan. Kérdés, eljutottak-e egyáltalán Bonfini és társai Hispániába? Az alábbi részletet azonban, amely hazánkat képviselte, 1486 és 1542 között, Seville-től, - Salamancán és Burgoson át - Zaragosáig legalább tizenegy kiadás ismételte meg. Az Európáról szóló részben a Királyságok sorát a Magyar nyitja meg:

XXII. Fejezet, a Magyar Királyságról.

Roppant nagy a magyar királyság, van sok városa, mezővárosa, vára, köztük a legfontosabb Buda. Földje meglehetősen termékeny. Határos a Cseh, a Brezelav és a Lengyel /területtel/. Földjén nagy pusztaságok vannak ahol sok szarvas, medve, /disznó és kőszáli kecske tenyészik. Hamar lovaik vannak. /Lakosai/ Közepes természetűek, gesztusaik nem szépek, közlésmódjuk nyers. A fegyverforgatásban nagyon bátrak, voltam némi ideig a társaságukban mikor Albert királynak a cseh táborita eretnekek ellen vívott háborújában vettem részt. A Magyar Királyságban vannak bővizű források és folyók, köztük a legnagyobb a Dimubio(sic!). Vannak hatalmas erdőségek (hegyek) ahol sok medve, disznó, szarvas és sok más különféle vad nemzetség tenyészik²⁷.

Diego Valera, a büszke kasztíliai nemes soha nem felejtette el, Albert király asztalánál milyen otrombán viselkedett Cillei Ulrik, amikor kétségbe vonta a kasztíliai uralkodó fejedelmi jogait és általa ismeretlen nyelven, németül előadta, ő látta 1430-ban, Portugáliában, a Santa Maria de la Batalla templomában Kasztília csatában elvesztett zászlaját²⁸. Bartolo De insignis et armis. című értekezése alapján leckéztette meg Diego de Valera a bárdolatlan magyar főurat. Az elbeszélés szerint előbb érkezett Kasztíliaba Valera tudós és bátor

²⁷ Az idézetet. jegyzeteim tanúsága szerint, valószínű, a *Rövidített krónika* 1487-es burgosi kiadása alapján fordítottam. 1993-ban, a Valladolidi Egyetem ösztöndíjasaként kutathattam Spanyolországban. Az utiköltségeimet a Soros alapítvány fedezte, az Egyetemi Könyvtár fizetés nélküli szabadság engedélyezésével és az ösztöndíj elnyeréséhez adott támogatásával Benda Kálmán. Kulesár Péter és Marót Miklós ajánlása tette lehetővé. Jelen közleményem megírására kizárólag a kutatónap engedélyezése teremtett módot amit Dr Szőgi László főigazgató újított meg. A köszönetemet ezennel is szeretném valamennyiüknek kifejezni.

²⁸ A történetet Fernando del Pulgar: *Claros varones de Castilla*. szövege alapján idézi fel J. DE MATA CARRIAZO *i.m.* XXII-XXV. p.

kiállításának híre mint a lovag személyesen. A magas kitüntetések, a husziták ellen vívott háborúban való részvételének és javarészt ennek a két lovag között kipattant szópárbajnak tulajdoníthatók. Maga Albert király ezután még több figyelmességgel halmozta el és amikor távozását bejelentette, mint magyar király a Sárkány Rendet, mint Cseh király az Aranygyapjas Rendet és mint Ausztria örgrófja a Fehér Sas Rendet adományozta neki. Mindez 1437-ben történt hiszen jelen volt Prágában Albert királlyá felkenésén, felszentelésén és koronázásán. Ekkor volt huszonhat éves. Élete végéig emlegette, a világon nem látott még Prágához fogható szép várost.²⁹ Ő nem tartozott azok közé akik bármilyen kedvező élményt őrizhettek a magyar királysággal kapcsolatban. Ellenben politikai aktivitása részben arra a korszakra esett amikor V. Alfonz, Aragón, Nápoly és Szicília királya (1416-1458) Hunyadi János kormányzóval (1446-1452) törökellenes szövetség reményében tárgyalásokba kezdtek. Az aragón törekvés kisázsiai provinciák megszerzésére irányult de a magyar trónutódlás lett volna a feltétele³⁰.

A tartalomból ítélve nem is kérdés igaz-e a Dyonis Clemente prologusában előadott történet, inkább megoldandó, miként igaz állításának egy-egy mozzanata. Meglehet, a mégoly konkrét adatok is mást mondanak azok számára akik a magyar történelem bármily apró morzsáit gyűjtögetik, magukra szeretnének ismerni: nekik hízolgón hat a régmúlt dicsősége, a nagy tettek, az elismerő jelzők hangoztatása. Annak azonban aki egy-egy területről nem mint hazájáról gondolkodik hanem az isteni akaratot szolgáló ember előtt álló nagy feladatok megvalósításában stratégiai jelentőségű, lehetséges, számbavehető terepről, annak valószínűleg mind ezek, mind a mű egésze talán egészen mást jelentenek. A Kárpát-medence nem feltétlen a Magyar Királysággal egyenlő. A magyarság érdeme kimerül harci erényeiben, harci értékében.

A példa kedvéért, íme a vadászjelenet folytatása. A regény legelején, mikor a császári infáns a Magyar Királyság földjére lép, útban Konstantinápoly felé, hogy a reá váró magasztos célnak megfelelhessen, vállalva minden veszélyt, belebotlik egy lovagba, egy

²⁹ J. DE MATA CARRIAZO *i.m.* XXII. p.

³⁰ GABRIEL A. *i.m.* 307. p. idézi hivatkozva Áldásyra.

nincstelen, csak a maga erejében bízó nemesbe aki minden áron össze akarja mérni az erejét és az ügyességét minden lovaggal akinek arra vezet az útja. A szomszédos várúr egyetlen leányát szeretné ilyen érdemekkel elnyerni. Vagyis az ő világa materiális, területet véd, nem ideákat, ő a Gázló Vigyázó, Aspalion del Vado. A vado jelentése, gázló, rév, továbbá nézeteltérésekben, nehezen megköthető egyezségben a megoldás. Átvitt értelmű kifejezésekben is előfordul hasonló értelemben és jelentése fegyverszünet is lehet. Az Aspalion első tagja, aspa, Szent András kereszt alakú bármilyen tárgyat jelölhet, szélmalom vitorla rúdja is, fonásra használt motollát de ugyanígy nevezik a Burgundi-ház címerében látható Szent András keresztet. A név második tagja, lion vagy leon, azaz oroszlán. E kettő együtt, egy spanyol olvasó számára akár a Wormsi birodalmi gyűlésen először magyar királyként megjelent Ferdinándra utalhat. Első ízben éppen a regény megjelenésének évében tett kísérletet fegyverrel Buda megszerzésére. Másokban esetleg Szapolyai János trónkövetelő alakja ötlik fel, reá ismernek ebben a jellemzésben, bár maradéktalanul egyikükre sem illik.

Talán éppen ebben a kettősségben, a többféle értelmezés lehetőségét végig fenntartó módszerben rejlik a regény játci könnyedsége, szándékolt homálya, költőisége. A címben szereplő Valeriano vajon nem egyike ezeknek a Janus arcú megnevezéseknek? Talán rajtam kívül más is zavarba jönne ha a magyar uralkodók sorában azonosítania kellene a nevezett *nagyságos herceg és vitéz lovag Magyar Valeriant*. A hercegek, uralkodók lényegében birodalmukat reprezentálják, jelvényeik használata nem személyes jellegű. Ilyen értelemben a név megválasztása egyértelmű, a Római Birodalom Diocletianus korabeli felosztására, Pannonia Inferioris keleti részére utal³¹. *Pasmerindo* az önálló magyar királyságot, *Valeriano* a területnek ismét, az immár Német Római Birodalomhoz visszacsatolását adja az olvasói tudtára, azaz nem mindenkinek csak annak akire illik: *"kiről mértéket is csak az tud venni, ki jól észbe vesz"*

³¹ Andreas MÖCSY, Reinhardus FELDMANN, Elisabetha MARTON et al.: Nomenclatur provinciarum Europae Latinarum et Galliae Cisalpiniae. /Dissertationes Pannonicae ex Instituto Archaeologico Univ. de Rolando Eötvös nominatae. Series III.vol.I./ Bp., 1983.

s *fonákról megfejt.*"³² Valeria tartományt a nyugat római kormányzat 403-408 között átengedte a hunoknak³³. Ennek a dátumnak az ezeréves évfordulója már Zsigmond császársága alatt bekövetkezett. A hun - magyar rokonság mondai és történeti hagyománya folyamatosan élt, végig a középkorban, egész máig³⁴. A korabeli olvasó számos kiadványban értesülhetett erről a rokonságról. Hitelesítették azt egyházi férfiak, Anjou kori oklevelek, történetírók, mint Bonfini³⁵, Ransanus, sőt, Oláh Miklós aki történetünk szempontjából a leginkább figyelemre méltó³⁶ mert feltételezésem szerint Mária királynő és Németalföld helytartójának udvarán keresztül kapcsolódik a *Magyar Valerian* megjelenéséhez, kifejezetten illik annak keletkezéstörténetéhez³⁷. A

³² Ld Andres Martin Pineda verses ajánlását, a 7. versszak befejező két sorát.

³³ SZÁNTÓ Konrád: A Katolikus Egyház története. I.köt. 241-242. p.

³⁴ ECKHARDT Sándor: Sicambria, egy középkori monda életrajza. /Minerva/ Bp., 1928. A továbbakban, az irodalomtörténeti előzményeket illetően ez a tanulmány alapvető lesz a kiinduláshoz, a regény ugyanazokban az európai királyságokban játszódik, amelyeknek az említett tanulmány szerint a trójai ősoket tulajdonítják, Anglia, a Francia.- a Dán.- a Magyar Királyság és a (Görög és a Török Birodalom helyett az) arab hercegségek. Hasonlóképpen az utóbbi években publikált magyar vonatkozású olasz, francia, holland, német irodalomtörténeti, könyvészeti szakirodalma, főként az általunk tárgyalt regényt megelőző és követő XVI. sz., több nyelven megjelent variánsai miatt. Közte az általunk tárgyalt regény keletkezésével párhuzamos estét tárgyal Csernus Sándor: A reneszánsz fedelemtükrök forrásvidékén: Philippe de Commynes, a "Francia Macchiavelli" c. cikke, /Századok/ 1999. 133.évf. 1.:125-144. p. - Eckhardt S. tanulmánya számos, jelen ismertetésemben nem érintett kérdésre ad magyarázatot - de meglehet, a fedések, kapcsolódási pontok esetleg éppen egy ibériai történeti hagyomány által kerülnek eddig ismeretlen megvilágításba. Ígéretesnek látszanak a népmesei analógiák is, mindenekelőtt az Aa Th 300-749 típusokkal. Ld:A magyar tündérmesék típusai. Összeáll., bev. Dömötör Ákos. Bp., 1988.

³⁵ ECKHARDT S. i.m. 38-41. p.

³⁶ A Sicambria név használatát, Eckhardt S. idézett tanulmányában a VII. századot követő történeti és kifejezetten irodalmi jellegű szövegekben egyaránt nyomon kísérte és kimutatta, a név etimológiája az aktuális érdekeknek megfelelő, változatos értelmezésben ment át egyik szerző művéből illetve egyik korszakból a másikba. Folyamatosan fennmaradt a XVIII. századig. A Sicambria neve ebben a regényben nem fordul elő.

³⁷ Ami Oláh Miklós Hungaricáját illeti előfordulnak benne földrajzi nevek, melyek használata bizonyíték lehet arra, hogy a Hungarica 1536-1537-es megjelenése a regény végleges szövegét befolyásolta.

Valerianus, Valeriano név³⁸, tekintettel a fordító intelmeire, *figyelj jól, mit kívántak a régi időkben és míg amazoknak nem adatott meg, függetlenül attól, vajon egyeznek-e a te kívánságaiddal, miképpen kedvez neked a szerencse feltételezésem szerint a Magyar Valerianban* Valerianus Publius Licinus i.sz. 253-260 között uralkodó császárral való analógiát sugall, ami nem nélkülözi sem a magyar történeti analógiát, a császár perzsák ellen vezetett hadjárata okozta vesztét, másrészt a hispániai vonatkozást sem Szent Lőrincsel mártíruma révén³⁹. Ő volt ugyanis aki a püspököt az egyházi kincsek hadi célú kiadására szerette volna kényszeríteni, általa lett mártír a baljában rostéllyal ábrázolt hispániai szent. - A Wormsi Birodalmi Gyűlésen Balbi a várható katonai támogatással kapcsolatban éppen azt javasolja, a Magyar Királyság átengedi Konstantinápoly visszahódítását a Német Római Császárnak és lemond a királyságon kívüli tartományairól is, a hajdani Pannonia Inferioris, Valeria területéről. Ráadásul 1522-ben Báthori István nádort megvádolják, titkos összeköttetést tart fenn a törökkel, öccse hamis pénzt veret. Alig ült el a porfelleg a Mohács alól győztesen távozó török hadak után, 1526 novemberében, Szapolyait I. János néven a rendek királlyá választják Székesfehérvárra és a koronázását követő napokban "A király felhívotta, nyomozza ki, hogy az elesett főpapok és urak kincsei 's vagyona, úgyszintén az egyházaktól elszedett arany és ezüst szerek kiknél vannak, azután követelje elő és fordítsa az ország közszükségleteire. Ugyanezen célra fordítsa a megüresedett főpapi javadalmak jövedelmeit is, és ezeket 'míg az ország jó állapotába vissza nem tér senkinek se adományozza."⁴⁰ Annak ellenére, hogy "János király ezen törvénycikket nem erősítette meg ... sőt, az egyházak kincseire vonatkozólag határozottan kijelentette hogy azokat teljességgel nem fogja az ország védelmére

³⁸ ECKHARDT S. *i.m.* 4-27. p. A frankok trojai eredetével kapcsolatban idézi fel az i.sz. 364-375 között császárként uralkodó I. Valentinianust.

³⁹ Pasmerindo és Valeriano jellemzésére összegyűjthető számos mozzanat alkalmas volna arra, hogy az árpádházi királyok körében keressem az azonosítás lehetőségeit, a trapezunti házasságon kívül, nyelvtudása, baráti kapcsolatai arab hercegekkel, éppúgy mint görögökkel és számos egyéb epizód, mégis az aktualitások dominanciája és a regényes forma éppen az azonosítás lehetőségeit kerüli. Csak annyit és nem többet közöl szereplőiről, hogy az akár a perzsa és az egyiptomi kapcsolatokat ápoló Mátyás királyra és fiára, Corvin János herceg alakjára is illik.

⁴⁰ FRANKÓI Vilmos: A magyar országgyűlések története, 1526-1563. I.köt.: I. Ferdinánd király alatt. 16. p. Az idézetet a laibachi püspök jelentése alapján közli.

fordítani hanem visszaadni akarja az egyházaknak, amelyekről elvették."⁴¹ nem tüntette fel őt az európai udvaroknál a jogrend fenntartójaként, hiszen ezzel egyidőben éppen Szapolyai tanácsa nyomán, már folyamatban volt annak az országgyűlésnek az egybehívása, melyet Mária özvegy királyné és Mohács után az ország kormányzója I. Ferdinand örökösödési jogainak elismertetése és nem a királyválasztás céljával hirdetett meg! A magyar rendek királyválasztási jogát nem ismerte el sem a Habsburg-ház sem támogatóik. Ezt az elvet követték a horvát rendek is⁴².

A regény egyik fejezetében Arismenio tanúságos látványt ígér valamennyi hercegnek, így alkonyatkor tanúi lehetnek a Magyar Királyság területén, egy forrásnál annak a jelenetnek amint különféle vadakkal az emberek megmérkőznek, győznek, majd előkerül egy kígyó /sárkány/ amit hosszú tusa után legyőz az oroszlán. A jelenet éppúgy értelmezhető az éjszakai csillagos ég látványaként, ahogy hajnal felé diadalmaskodik a nap az éj sötétjén, mint a kincset őrző sárkány elpusztításaként. Ebben az esetben a sárkányos címet viselő Báthoriakra nem csak ez a fejezet volna az egyetlen utalás de a regénynek 1611-es újbóli olasz kiadása figyelmeztetne, a történelem a kozmikus erők feltartóztatatlanságával és az égitestek pontos járásával azonosan futja be köreit.

Az oroszlánt megtépázó dühödt támadás, mely végül, az ellene acsarkodók összefogásának dacára sikertelen marad - ha tekintetbe vesszük azt is, hogy a jelenet az aranyszakállas varázsló által, a Magyar Királyság területén, de a német és a francia hercegek szórakoztatására, okulására kínált látvány, - úgy a velencei oroszlán és a Cambray-liga, végső soron elmaradt összeütközése tekinthető a jelenet hátterének.

Történetünkben a magyarok törökössége afféle Úrias levél a közemberek szemében: nem szövetséget és segítséget kell adni ami

⁴¹ FRANKÓI V. *i.m.* 15. p. és 16-27. p. - BARANYAI Béla: Zsigmond király úgynevezett Sárkány-rendje. Adalék a magyar trónöröklési kérdés történetéhez. /Századok/. /Tanulmányok és közlemények a magyar jog-, alkotmány-, és köztörténet köréből. 1./1926. 69 p. - VESZPRÉMI László: Az Anjou-kori lovagság egyes kérdései. A Szent György-lovagrend alapítása./Hadtörténeti közlemények/ 107.évf. március 1.sz., 3-17. p.

⁴² FRANKÓI V. *i.m.* 16-27. p.

tetemes áldozattal jár, hanem minden bizalmat megvonni. I. Ferdinand, magyar királyként, a királyságnak a törökök elleni védelmét kellett volna biztosítani, ezzel szemben V. Károly, a Császár, kizárólag a birodalom és a birodalom integráns részét képező területek biztonságára törekedett, törekedhetett. Ahhoz, hogy Ferdinánd kormányzata összhangba kerüljön Károlyéval, a környezetének is a megfelelő szemléletet kellett elsajátítania. Az irodalom szerepe ebben keresendő. - Éppen a könyv megjelenésének évében került az árumegállító jog Bécsbe. A Magyar Királyság részekre osztása, úgy tűnik ekkor már ténynek számított irodalmi feldolgozásban. Legalább is gyors és hosszantartó pályafutásnak indult főként német nyelvterületen az a felfogás miszerint az amit Magyarország néven emlegetnek az a Török Birodalom természetes része, tartozéka. A kor egyetlen álláspontot nem tolerált, a két hatalmas birodalom határán, az átjárható, mindkét hatalommal szuverén kapcsolatokat ápoló területet, lakosságot és politikusokat. Márpedig a *Magyar Valerian* magyar királya és hercege éppen ilyen. Ferdinand portugál herceg, a *Tirant lo Blanch* állítólagos megrendelője osztozott a magyar Balassa Menyhért, Bebek Ferenc, ez utóbbi 1556-ban beteljesedett végzetében de senki más nem kerülhette el azt, így Frangepán Ferenc Kristóf sem és a Wesselényi-összeesküvésnek bélyegzett szervezkedés többi résztvevője sem miként az utánuk jövő vezéregyéniségek egyike sem. Valamennyiőjük politikai pályafutása egyazon ponton derékba tört.

Visszatérve a Valeriano név utalásaira, számolni kell még Passau egyik védőszentjének Valentin püspöknek az alakjával is aki 450 előtt élt, először Dél Tirolban, Meran-Mais Zenoburg templomában lett eltemetve de a 8. században, mikor Passau püspökség lett, ereklyéit ide szállították, mint aki a terület missziójának a megalapítója volt. A dómban kapott tiszteletet és elhelyezést⁴³. Ha nem hullik ki az emlékezet rostáján, megérlelik az évszázadok a kard és a kereszt egybefonódását, a bajelhárító Balázs püspök újkori

⁴³ Otto WIMMER: Handbuch der Namen und Heiligen. Innsbruck-Wien-München. 1959. J. Oswald „Passau” szócikkében, és a Lexikon der Theologie und Kirche /Hrsg. J.Höfer./ az ereklyék 764. évi Passauba hozatalát a trienti Rátiából a püspökséghez fűződő zarándokhelyként jelzi. Ugyanitt érdemes felfigyelni Passau másik 980-tól itt elhelyezett ereklyéivel jelenlévő védőszentjére, celeiai Miksára és egymást követő több püspöknek és III. Otto császárnak egy morva és magyar területet egybekapcsoló Dunai egyházmegye alapítására tett törekvéseire.

kultuszában, amely történelmileg hiteles és legendás hősök alakjának egybeolvadásával jött létre.

Ismerjük tehát nem csak a leendő császárt aki magasabbra hivatott, és azt is akire nem pazarolhatja idejét és figyelmét. Ő lenne az első regénybeli magyar lovag akivel megismerhetünk. A jelenetben ők ketten a herceggel megegyeznek. A lovag eláll a szándékától és nem életre-halálra küzdenek meg egymással. Mi több, ereje és bátorsága miatt a herceg a szolgálatába fogadja. Leendő apósát is rábeszéli fogadjázel mint kérőt, hiszen immár nem számít nincstelen kóbor loagnak. Az erőnek, értelmet és létjogosultságot a herceg, azaz a birodalom szolgálata ad. Így folytatódik tehát a vadászjelenet, immár némi magyar vonatkozása is van de még nem lépett a színre egyik szereplő sem akiket a cím ígért. Látszatra. Pedig az élet színpadán a majdani-Német Római Császár, egy és ugyanaz mint a rangrejtve járó infáns aki ekkor már a magyar király címét viselte és akivel a regény kezdődött. A regényt indító vadász jelenet szimbolikus értelme mindennél világosabban, egyértelműen meghatározza a regényben érvényesülő értékrendet ha arra gondolunk, hogy a forrásnál időző hajadonban, Danelában Artemisz⁴⁴ kell tisztelnünk akinek a lábainál megszelídül és menedéket talál a szarvas és minden vadállat, ám kertjébe nem hatolhat be akárki csakis az istenek, ilyen tehát a regénybeli császári infáns, Nestarcio.

A prológus sajnos nem érinti a szerzőség kérdését, a fordítás és a kiadás datálásához sem vezet el. Nem árul el többet, mint azt a tényt, válságos időkben keletkezett. Illik ez a reformáció korára de koránt sem jelöli meg a pontos korszakot. A hivatkozásai a mű szerény értékére és az olvasó jóhiszeműségére igen gyakori, szinte kötelező fordulatok. Van egy passzusa amelyet akár a tatárdúlás idején, a Szent Benedek rend, Szent Márton hegyi monostorának apátja, Úrias azaz Oros apát is írhatta volna. Íme a teljes szöveg:

A szerzők, Nagyságos Asszonyom, elvakultságukban nem hogy műveik vélt és nyilvánvaló hibáiról nem vesznek tudomást, hanem

⁴⁴ Arismenio alakjához kapcsolódik leánya is aki fontos szerepet kap a regény második részében. Az ő alakja Omphalen keresztül engedi a címbeli Lydia említésének indokait megtalálni.

éppen azt tartják a legnagyobb dicsőségnek ha nyilvánosság elé tárhatják hogy éppen ezáltal legyen nyilvánvaló és még akik előtt korábban rejtve maradt azoknak is a tudomására jusson. Ebből következik, hogy ha mentségükre szolgál is az, hogy azt kínálják ami a saját tulajdonuk mégsem véllenek, sőt inkább megérdemlik az elmarasztalást figyelmetlenségükért semhogy dicséretet érdemelnének szorgalmukért. És ha nem olyan időket élnénk mint a közelmúltban és gondolom hogy az eljövendő is ilyen lesz amikor nem csak a nyilvánosság előtt elkövetett hibákat róják fel, és ráadásul nem is azok akik a betűvetésben gyakorlott, hozzáértő személyek, hiszen ebben az esetben nem is lehetne igazán hibáztatni az olyanokat akik okkal töltik az idejüket az efféle foglalatossággal. Nem kellene tartaniuk ugyanis semmi egyébtől, csakis a hozzájuk hasonlókat vagy a náluk tudósabbakat szidalmaitól. Minthogy ez inkább sajátja a tudatlanoknak mint az előbbieknak, vannak és nem is kevesen akik felhagynak az írással. Úgy gondolják, a gyenge felfogásúak, mások műveinek olvasásakor abban lelik kedvüket és azon iparkodnak vajon milyen hibákra és vétkekre bukkanhatnak. De hiszen nincs olyan mű még a legjava sem amelyikben effélét ne tudnánk kimutatni és nyilvánosságra hozni. Ez az oka, hogy a többség vagy majdnem mindenki aki tudna írni, mégsem mer. De azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, mily csekély gyümölcsöt hoz manapság az ilyen serény foglalatosság holott elkerülhetetlen és nagy fáradozással jár. Ebből következik, hogy a legjobb és a legcélszerűbb ellenszer mellyel a rossz szándékon diadalmaskodni lehet az az, ha maga a szerző tudatában van önnön hiányosságainak és ezenkívül olyan személynek ajánlja a művét mellőzve azokat a terjengős, a filozófusok mondásaitól és a lovagok hőstetteitől hemzsegő kacskaringós körmondatokat amelyekről híresek a régi prológiusok, aki nem csak tudásával védi meg a gyalázkodóktól hanem elég nagy hatalma van ahhoz is hogy megbüntesse őket és ezáltal elejét vegye annak, hogy bárki őt bármilyen módon szidalmazni merészelje. Miután megvizsgáltam, kik felelnének meg, tudomásom szerint, mindkét feltételnek /úgy láttam/ senki sincs akinél, mint Felséges Asszonyomnál a tudás és a hatalom, miként mondtam, ily világosan és félreismerhetetlenül egybeesnének, ámbár be kell ismernem, hogy tudatlanságomnál csak a merészségem nagyobb amikor ilyen gyatra stílusú művet ajánlok Felséges Asszonyomnak. Alázatosan kérem fogadjon el, a biztos védelem reményében, kérem, nevezzen mindkettőnket, a művet és magamat is a sajátjának Ezekben az időkben

nincs semmi amit ennél nagyobb szerencsének tarthatnék hiszen ha ebben a kegyben részesítené közismert az a megbecsülés amely következésképpen reám háramolna. Mivel a művet Felséges Asszonyomnak ajánlom, helytelen volna eltútkolnom miként találtam rá, és hol és mikor íródott. Tudja meg Felséges Asszonyom, hogy az ezer ötszáz huszonegyedik esztendőben, mikor a mi Károly királyunk császárként a Német Birodalomban, Wormsban gyűlést tartott elment hozzá Ferdinánd királyúr, a testvére. Nem hiányozhattak mellőle egyebek között a Magyar mágnások és mások sem. Egyikőjünkkel szoros barátságba kerültem és mikor egy nap szóba kerültek a hispániai csodálatos dolgok nehogy kevesebbre tartsam a magyarokét, ő megmutatta és azután olvasásra nálam hagyta, a vitézségét tekintve éppoly nagy mint amilyen ősi királyság, Valerian nevű herceg krónikájának első és második részét. A sors úgy akarta, hogy előbb végezte be ő az életét semmint hogy én végére értem volna az olvasmányomnak. Nálam maradt tehát. Az ezerötszáz-harmincadik évben, midőn Cuenca városában húzódtam meg a Valenciában pusztító halál miatt, részben, hogy meneküljek a tétlenség elől, másrészt, nehogy a latin nyelv nem tudása fosszon meg egyeseket ilyen hasznos mű élvezetétől, bár nem voltam híján állandó és serény foglalatosságnak, mégis elhatároztam, lefordítom ezt az elegáns és szellemes latint, egy bizonyos Arismenionak nevezett tudós írását arra a köznyelvre amelyet Felséges Asszonyom majd olvashat. Egyúttal kérve kérem ne mulassza el felolvasatni mert azon túl, hogy egyetlen olyan olvasmány sincs benne amely híján volna az erkölcsös tanításnak, sőt majd mindegyik igen hasznos és ehhez mérten világos és élénk szellemű, járatos a magasztos és igen kényes kérdésekben. Mégse engedje át magát, még kis időre sem a műnek, ha még oly erkölcsös és tiszta akkor sem. Ellenben a lelki gyakorlatok, a változatos témák valamint őszinte kívánságunk, nyújtsák hosszúra életét, kívánjuk, adná a mindenség teremtetője mindezeket és növelné Felséges Asszonyom rangját töretlen egészségben és üde lélekkel, hosszú és jósszerencsés időig, míg végezetül, az ő szentséges szolgálatában teljesedjék be. Ámen.⁴⁵

⁴⁵ /A₂_{r,v}/

A történet fordítója maga inti az olvasót:

Ha a természetfeletti dolgok láttán és olvastán nem ámulhatunk el, bölcs és tanult olvasóm, arra gondolván, hogy mily nagy is a felséges Úr hatalma és hogy mindezt megcselekedheti, úgy még kevésbé kell ámulatba esnünk mindazon amit a gyakorlat oly könnyűnek mutat sőt bizonyít ha tudásban edzve és gyakorlattal közelítjük meg. Következésképpen ha a mi történtünk, a te megelégedésedre, kételyeket ébresztene benned, legyen az a lovagok élete és hőstettei miatt vagy az úrnők és udvarhölgyek szépségét és állapotát illető vagy akár azért mert vannak különös dolgok ismerői és értenek is és beszélni is tudnak különös nyelveken, azt javaslom, annak ellenére, hogy nem adja meg rendre mindennek okát, sem azt, hol sajátították el, javaslom, elmédet ne foglalkoztassák ezek a dolgok hanem folytasd végig hiszen nem találsz majd az értelemről és a természet rendjéről elrugaszkodott dolgokat melyeknek a múltban és a jelenben ne lehetnénk magunk is a tanúi és amelynek mását, sőt ezeknél is hihetelenebbeket ne tapasztalhatnánk. Jelesül, amiket ebben írnak, nem hogy meghaladná de még csak el sem éri azokat a furcsaságokat amelyeknek se szeri se száma. Ilyen történeteket, antikokat éppúgy mint moderneket, már korábban olvashattál de azokban egyáltalán nincs ennyi és ami van az nem ilyen egészséges jó tanács és a megérdemelt bűnhődés sem olyan, mint amilyen itt kínálkozik épülésedre és figyelmeztetésképpen. Mindazonáltal hitelesnek kell elfogadnod, hiszen nem vádolhatod sem álságos sem hamis voltával hanem csakis hitvány stílussal és tudatlansággal, magam tudom mennyire hitvány és tudatlan. Éppen olyan mint amilyennek látszik és amelyben párját ritkítja. Miként ismerem azokat a hibákat és hiányosságokat is amelyeket előidézett az újabb kinyomtatás a kifejezésekben és az írásban. De biztosíthatlak, hogy ilyeneket nem találnál ha elkerülhetők lennének. És mivel a tudatlanság, melyről szóltam többé vagy kevésbé egyetlen halandót sem kerül el, a magad részéről ne toldd meg rosszhiszeműséggel, nehogy miközben engem az egyikkel megvádolnál magad mindkettőben hibásnak tessel. Inkább ellenkezőleg, mindazt amit itt láatsz, tetszéssel fogadd, engedd hogy szórakoztasson, figyelj jól, mit kívántak a régi időkben és míg amazoknak nem adatott meg, függetlenül attól, vajon egyeznek-e a te kívánságaiddal, miképpen kedvez neked a szerencse. De ne csak azért olvasd, hogy megtudhasd mindezt, hanem az élvezet kedvéért. Vale.

Doña Mencía de Mendoza tehát az egyetlen olyan név amely bizonyos mértékig segít eloszlatni azt a homályt ami körbe lengi ezt a mesés igaz történetet. A Mendozák Kasztíliaiban mind a fegyverforgatás, mind az irodalom terén jeleskedtek. Don Íñigo Lopez de Mendoza, az első Santillana márkí, II. János udvarában számított első embernek. Mencía nevű leánya Kasztília főkapitányának, Pedro Hernandez de Velasconak lett a felesége, ismert volt jótékonykodásáról, árváknak juttatott hozományt, rabokat váltott ki⁴⁶ Van azonban egy később élt Mencía de Mendoza is akit Ramón Carande⁴⁷ Cenete márkí cím és vagyon birtokosaként említ akinek a hozománya Enrique Nassau-Dillemburg herceggel, 1524-ben kötött házassága alkalmával a tetemes vagyonton kívül a két tartomány, Kasztília és Németalföld nemessége között létrejött közvetlen kapcsolatot is jelentett. A házasság révén egyesült családok hatalmára jellemző, Doña Mencía nagyapját, Don Pedro González de Mendozát, bíboros korában Spanyolország harmadik királyaként emlegették⁴⁸. Vespasiano da Bisticci megemlékezik róla mint az egyik legnagyobb megrendelőjéről:

Szüntelenül készítettett megrendelésre is és vásárolta is a könyveket, vallásos tárgyúakat éppúgy mint világiakat, hatalmas mennyiségű könyvet gyűjtött össze mert könyvtárat akart létrehozni. Apja a királyság egyik első embere volt, ő maga nem volt literátus de a toszkán nyelvet értette és ezért a kardinális akkora mennyiségű könyvet készítettett Firenzében, hogy majd otthon, Hispániában a saját kedvtelésére spanyolra fordíthassa és a saját otthonában a toszkán könyvekből létrehozott egy könyvtárat mert azt akarta, legyen hozzáférhető bárki számára aki olvasni akarja ... manapság

⁴⁶ Valentin CARDERERA Y SOLANO: Iconografía española. I.-II. vol. Madrid, 1855, 1864. Dona Mencía és férje Don Pedro síremlékét ld. I. köt. 68-69. p. ábráján és a hozzá fűzött magyarázatokkal. Figyelemre méltónak tartja a szerző megjegyezni, hogy noha 1482-ben végeztetett Dona Mencía nagyobb munkálatokat a síremlékén és fiatal nőként ábrázolta őt a szobrász, 79 éves korában hunyt el és ruhája, a ruhadíszek, ékszerek Katolikus Izabella és Ferdinand leánya, jog szerint Kasztília trónörökös, az "örültnék" nevezett Johanna királynő udvartartásában váltak spanyol földön ismertté. Sajnos életrajzi adataival adós marad.

⁴⁷ Ramón CARANDE: Los banqueros de Carlos V. Madrid, 1967 (?) Tomo I. 69. p.

⁴⁸ u.o.

*Hispaniában él ... miután kardinális lett többé nem jött a római udvarba.*⁴⁹

A Nassau-Dillenburg család története a Német Királyság európai történelemben vállalt szerepéhez kötődik, az erős, központi hatalom irányzatát képviselő politikus, a századok során több is volt közöttük mind a Walram, mind az Otto ágban. Egyik magyar vonatkozása a német és osztrák országnagyok 1298 február 12.-én, Bécsben tartott tanácskozása volt. Adolf német király (1292-1298) túlzottnak ítélt központosító intézkedései szőlítették egybe a tanácskozás résztvevőit, köztük III. Endre királyunkat is. Uralkodásának még abban az évben vége szakadt, a csatatéren dőlt el az érdeellentét, Worms melletti Göllheimben ahol maga a német király is életét vesztette. A család egy másik nagy egyénisége, aki szintén az Adolf nevet viselte (? -1220) kölni érsek volt, ezt a püspökséget a Nassau-ház 1131-1225 között ötször szerezte meg. Doña Mencia férje, Enrique herceg németalföldi rangjához hasonlót Kasztiliában, a pénzügyi tanácsban eddig nem ismertek, de ezután meghonosítják⁵⁰.

Nem volt ritka, hogy az ajánlás olyan személynek szólt, aki erről a megtiszteltetésről tudomást sem szerzett vagy utólag értesült róla. A jelen esetben, néhány körülmény arra utal, meglehetősen, Doña Mencia a megrendelő, esetleg a könyv megjelentetésének, valamilyen módon érdemi közreműködője volt. Az írás, ebben a korban túlnyomó többségében egyházi stallumot viselők lehetőségei közé tartozott. Csak nyolc százaléka élvezhette valamelyik főúri család mecenaturája folytán a munkájukhoz szükséges anyagi biztonságot. Dyonis Clemente a harmadik kategóriát képviselte, kancelláriai tisztviselő volt. Anyagi helyzete nem engedhette meg, hogy minden anyagi támogatás nélkül végezze el a hatalmas feladatot. A nyomdásznak is a nagyobb megrendelések közé sorolható vállalkozásainak egyike lehetett a

⁴⁹ Vespasiano DA BISTICCI : *Le vite*. Ed. critica con introd., comment di Aulo Greco. Firenze. Vol.I. 1970. 205-206. p. Aulo Greco jegyzetei szerint 1473-ban következett be kardinálsi kinevezése. Tehát ettől az időponttól maradtak abba firenzei megrendelései, ugyanakkor ez a dátum egybeesik az ibériai könyvnyomtatás kezdetével. Lefordította az *Odüsszeiát*, az *Eneiszt* és *Sallustio Storiæ* című művét. 1495-ben halt meg.

⁵⁰ R.CARANDE, *i.m.*

Magyar Valerian megjelentetése. A mű 1540-es impresszuma olyan időzítésre vall amely a regény megjelentetése és a birodalmi érdekek között fennálló kapcsolat feltételezését megengedi. V. Károly Német Római császár és spanyol király ifjabbik fivérének, Aragón Ferdinánd által neveltetett Ferdinándnak jogait érvényesíttetni kellett a magyar koronára. Bármilyen türelmes politikát is folytatott, szükség képen zsoldosok és kipróbált, hű vazallusok képezték érveinek a megfelelő garanciát. Toborzásuk Hispániában jelentős társadalmi átalakulás közepette folyt. Egybeesett a középkori lovagrendeknek a korona általi kisajátításával, birtokaiknak a bérbeadásával. Ezzel egyidőben, éppen 1540-ben feloldották a lovagokat a házasságkötés tilalma alól. Hispánia és a Magyar Királyság, számos különbözősége dacára egyre inkább hasonlítanak legalább is a negatívumokban, a kereskedelem pangását, a polgárosodó területektől való elszigeteltségét tekintve és ami ezzel együtt jár, a társadalmi érintkezés szabályaiban is. Egy spanyol nyelvű udvari illemkódexre, magyar vonatkozások megemlítésével de a Magyar Királyságnak egy birodalmi szemlélet szerinti értékelésével nem másnak lehetett érdeke mint magának a Birodalomnak. Egyre több adat látszik alátámasztani, a *Magyar Valeriant* nevezhetjük akár irodalmi verbunkosnak.

Óhatatlanul felmerül, már jóval a regény megjelenése előtt végig kísérhették a hatalmi erőpróbákat a szellemi erőfeszítések köztük az a támogatás amelyet egy tehetséges *hegyeken túli* ifjú élvezett Anjou Renétől. Így kerülhetett sor arra, hogy a neves humanista, mint Huszti József nevezi, az *ékesszólás elismert nagysága, a rendes ferrarai díszszónok*, Guarino mester helyett éppen Janus Pannonius kapott felkérést, mondjon üdvözlő beszédet Borso, Ferrara hercege részéről, 1452 januárjában a császárrá koronáztatására és mennyegzőjére Rómába igyekvő majdani III. Frigyes fogadása alkalmából⁵¹. Egyik feltételezésem, a kompilátor ismerte és felhasználta Janus Pannonius hagyatékát, merített krónikáinkból de szándékainak megfelelően csak felhasználta, átírta és kerettörténettel spanyolosan fűszerezett de a velencei és a francia politikai ízléstől sem idegen regénnyé szerkesztette. A mű első címlapját keretező fametszeten, az alsó szembeforduló két püspök közül a baloldali *P* monogramján kívül a ruha redőzetében egy *j* is rejtőzik, tehát egy *j P*. A jobboldali térdeplő

⁵¹ HUSZTI József: Janus Pannonius és Anjou René. /Minerva/ 1929 3-25. p.

szerzetes ruharedői szintén monogramot rejtenek bár ebben az esetben kevésbé egyértelmű, vajon monogramról van szó vagy sem.

A kötethez két verses ajánlást is készítettett a kiadó vagy a fordító. Az első (A3 levélen) kilenc versszakból áll, egy Andres Martin Pineda nevű, ugyancsak valenciai jegyző költeménye:

*Ennek a kötetnek / szerkezete s műve,
miként szól s a stílus / kifinomult tökély
nincs egyetlen nyelv sem / próza és vers is oly
vagy ha volna ecset / festhetné bár részét.
Nagy tudósnál inkább / összhangba hoz s eloszt
felbecsülhetetlen / érceket s anyagot
s gyümölcse édesebb / sőt annál mind nagyobb
miként Marshoz illő / szelleme oly nemes.*

*Orpheusi kezek / pengetik e lantot
melyet kórus kísér / mind a múzsák népe
messze zeng közötté / a gráciák hangja
meghódít, túlszárnyal / minden egyéb hangot.
Hatalmas épület / tündöklő, csillogó
mind ahány ékesség / elegyes tömege
fáklyát itt Minerva / maga lobogtatja
ily művet nem alkot / soha ember fia.*

*Hadviselés zárja, / kapuja és nyitja
törvény az, szigorú / mely önkényt nem ismer
az udvar nagyjai / űk, bölcsék bölcsei
elrendezik a szint / s törvényessé így lesz.
Stílusa olyan mű / hozzáértő műve
műgonddal úgy készült / minden sora tiszta
az igazságérzet / s a tiszta közerkölcs
mértékét megszabta / nyit szavát hallatja.*

Bübbajos varázslat / borzasztó óriások
kemény, vad viadal / rajtaütés, csata
s mindig merész, bátor / villám gyors hősei
híre kél és szárnyal / mives szócsatákban:
Retorika szerint / s attól el nem térve
győz a győzhetetlen / Valerian karja
diadaltól ittas / erőket megfékez
színről színre látod / olvassad, csak olvasd.

Íme itt az erőt / Vulkanusz edzette
s műve Vénusznak is / a tűz, a hév s játék
szikrákat hány játszin / penge ha összecsap,
mint ki kedvtelést űz / holott - élet a tét.
Az összes erénynek / ára és mikéntje
itt áll s ráismerni / isteni olyan mély
szép szentenciái / lámpás is és ösvény
mellyel bárki fia / megszabja életét.

Tógátus doktorok, / jövőlátó bölcsek
tudás vizét isszák / áradatnyi szóban
tökéletes írás / csordul lapról lapra
s felfakad majd végül / ama Castalia.
Mentől több alkalom / melyet reá szánhatsz
nap nap után annál / édesebb lesz íze
megfejtod, kibontod / nyelvét s az értelmét
magasztalhatod majd / hogyha végéreérsz.

Ezernyi kalandban / hol egy nimfa libben
amott udvarhölgyek / tündöklő alakja
valamennyi szépség, / bölcsesség temploma
iránytűként szolgál / mindünknek mindenben.
Épülést szolgáló / számtalan mulatság
lelket felüdítő / viruló-zöld kertje,
az kiről mértéket / is csak az tud venni
ki jól észbe veszi / s fonákról megfejti.

*A nagy Főbusz műve / hogy rejtett értelem
oly dúsán s diszkrétén / eltölt minden passzust
fércműről kiderül / kóc-töltelék volta
ez dús kalászt lenget / amaz aszott tarló.
A nagy tudósoktól / elismerés dukál
megérdemelt hírnév / dicsérje a művet
agyunkba bevési, / máskor meg belopja
tanok sokaságát / ékességünk így lesz.*

Vége

*Senki azt ne higgye / szavam túlzás volna
inkább alá veszem / értékét ha nézem
magasztaló szóknál / becsesebb úgy érzem
ha maga magáért / a könyv tanúskodna
Így tehát szolgáljon/ bármely barátunknak
és elégedetten / add annak ki érti
hisz a jók és bölcsek / soha be nem érték
pelyvével, szalmával / hol búzát is mértek.*

Francisco Díaz Romano, a nyomdász.

A Bús lovagról írt regény nyomdászát a CCCXL. levél rektójáról ismerjük. Előbb jelzi, hogy itt ér véget az első rész, majd a már említett, híres valenciai lovagregény, a Martorell féle *Tirant lo Blanch*⁵². rövidebb advokációjával folytatja és napra pontos impresszumot közöl:

⁵² Nicolaus Spindeler zwickaui születésű nyomdász adta ki 1490-ben, Valenciában, Hans Rix-szel kötött szerződés értelmében. Ennek a kiadás díszes iniciáléi, fametszetei miatt igen értékes. Lexikon des gesamten Buchweswens. Stuttgart, 1953. A Dictionnaire de géographie ancienne et moderne a l'usage du libraire et de l'amateur de livres. Paris, 1870, 158-159. p. a barcelonai második kiadását 1497-re datálja és egy évre rá a Benedek Rend monserreai nyomdája is megjelentette. 1904-ben készült egy nyomdász nélküli valenciai kiadás facsimiléje az Archer M. Huntington könyvtár tulajdonában lévő példányról. 1490, november 20.-án, Valenciában nyomtatták de a nyomdász neve ismeretlen. Ez utóbbi kiadás szolgált az összehasonlításhoz

*A mindenható isten és az ő legszentségesebb anyja, Mária dicsőítésére
és dicsőségére nyomtatott ez a könyv Valencia fővárosában,
Francisco díaz Romano által. Augusztus másodikán készült el,
az MDXL. évben.*

A szépen megkomponált kolofon alatt mesterjegy is kiegészíti
a fentieket: egy mancsában körzöt tartó, jobbra ágaskodó oroszlán,
amely egyben aragón címerállat. Keretbe írásszalag foglalja és rajta
felirat áll:

VIRTUTIS . UT SEMPER SERVETUR . PRESTANTIORIS . EST

alatta a baloldalon *F* a jobboldalon *R* monogrammal.

Mivel az 1972-ben megjelent és a XVI-XVIII. századi, hispaniai, közgyűjteményekben őrzött kiadványok katalógusának rövidített címlírásából további adatokkal nem lehet a fentieket kiegészíteni⁵³, előbb a nyomdászról, egyéb forrásokból gyűjtött adataink következnek. Francisco Díaz Romano nevű nyomdászt a könyv- és nyomdászattörténeti lexikonok nem ismernek⁵⁴. Életrajzáról, működéséről nyomdászai munkájáról kizárólag a korszak nyomtatványkatalógusaiból lehet adatokhoz jutni, illetve közvetve, mindabból amit a nyomtatvány elárul a készítőjéről.

Működéséről bőven találni adatokat az 1913-ban, Konrad Burger által Lipcsében megjelentetett *Spanyol és portugál nyomdászok és kiadók 1501-1536* című jegyzékében⁵⁵. Ennek tanúsága szerint nem volt jelentéktelen mester a kortársakkal összehasonlítva.

A Burger féle nyomdászjegyzék városonként közli a nyomdász által használt névalakokat, a mester tevékenységi körét, rangját, úgy mint magiszter, mester, nyomdász, könyvárus, esetleg ezek közül többet is, a nemzetiségét, és kronologikus rendben az általa készített

⁵³ Catálogo colectivo de obras impresas en los siglos XVI. al XVIII. existentes en las bibliotecas españolas. Madrid, 1972.

⁵⁴ Lexikon der gesamt Buchwesen. Stuttgart, 1952-1956. és bőv., átdolg. kiad. 1987-.

⁵⁵ Konrad BURGER: Die Drucker und Verleger in Spanien und Portugal von 1501-1536. Leipzig, 1913.

nyomtatványok jegyzékét. Sajnos a mesterjegy használatára nem tér ki, e tekintetben tehát nincs mód az összehasonlításra.

A számos italicus, germanus között, akik egyaránt használták nevüket nemzeti nyelven és latinosított változatban is ő ez utóbbiak közé tartozik. A Franciscus Díaz névalakon kívül az *FR* monogrammal is jegyezte magát a nyomtatványain, miként a mi kiadványunkon a mesterjelvény szövegében is a monogramot találjuk, a Díazra utaló kezdőbetű nélkül. Vajon római eredetre utal nevében a *Romano*, egyenlőre nyitott kérdés marad.

A folyamatosan, egy évtizednél tovább működő és évente legalább egy művel szereplő nyomdászok közé tartozott. 1536-ig, ameddig a jegyzék nyomon kíséri, kizárólag Valenciában dolgozott. Első kiadványa 1528-ból az aragón-valenciai szokásjog, a *Furs*⁵⁶, akár egy kezdő nyomdászvállalkozás megalapozója lehetett. Nyolc év leforgása alatt huszonkét kiadványa ismert⁵⁷, vagyis évente legalább két kiadványa jelent meg de gyakran három is. Érdekes lehet az összehasonlítás azzal a vele egyidőben, 1528-1536 között működött Juan Crombergerrel aki egy nyomdászdinasztia második tagjaként felállította a csúcsot amennyiben a kiadványok számát vesszük alapul. A legrégebben alapított egyetemek egyikének a székhelyén, Sevillában és Evorában kezdte meg működését 1502-ben Jacobus Cromberger, alemanus aki 1522-ig e kettőn kívül még Lisszabonban is szerepelt kiadványaival. Sajátosságaihoz, az egyidőben több nyomdahelyen, hosszabb, folyamatos működésen kívül hozzájárulhatott az a tény is, hogy az Ibér félsziget zsidó, arab és keresztény szellemi élete ebben a térségben volt a legelevenebb. 1525-1528 között Juan Crombergerrel közösen dolgozott, aki a családi mesterséget ezután 1536-ig, úgy tűnik egyedül folytatta és kizárólag Sevillában. Ezalatt az utolsó nyolc év alatt 68, azaz évente több mint 8 nyomtatványt bocsátott közre. A két Cromberger együtt, 1502 és 1536 között összesen 106 címet adott ki,

⁵⁶ *i. m.* 30. p.: *Furs, capitols provisions e actes dels corts fets en 1528.*

⁵⁷ Kiadványainak túlnyomó többsége jogi, és vallásos témájúak. Vannak közté irodalmi művek is de ezek többnyire szintén vallásos ihletésűek, mint 1533-ban a szeplőtelen fogantatás dicsérete. *Certamen poetich labor de la concepcio. Thomas Regius: De virtutibus gaudiis et doloribus Vergine Mariae. De akadnak zenei művek is a jegyzékben, mint például az 1534-ben és a rá következő két évben újra kiadott: Luis Milán: Libro de musica de vihuela.*

vagyis hosszabb időszakra számítva az éves átlaguk alig haladja meg a hármat. Arra vonatkozóan, mily nehéz lehetett elérni az évi három kiadást, álljon itt még egy példa, Arnaldo Guillén de Brocarío, más néven Arnaldus Guillelmus-é. 1503 és 1526 között 77 művet, évi átlag több mint 3-at jelentetett meg. Az első hét év Logroño-i nyomdahely után, egyidőben két-három városban, majd váltakozva hol egyik, hol másik városban működött egy-két évig, egyetemek, püspökségek, érsekség székhelyén, Alcalá de Henaresben, Burgosban, Valladolidban, Toledóban és végül 1521-1526 között kizárólag Alcalá de Henaresben.

Ami Valenciát illeti egyike azon három városnak, Barcelonával és Zaragosával egyetemben, amely a gutenbergi találmány meghonosításában az élen járt. A nyomdászattörténészek egyik tábora, hivatkozással Romeo de Leceara, az első valenciai nyomdatermék, Rodrigo de Borja kardinális, püspöknek, 1472 májusától a rákövetkező év októberével végződő jelenlétével hozzák összefüggésbe jöllehet az első valenciai jelentőségű nyomdatermék, nyomdahely nélkül látott napvilágot. Valószínű azonban, hogy az ő szolgálatában dolgozó tipográfus működését jelzi. Akik erre nem látnak elég bizonyítékot, a valenciai nyomdászat kezdetét szintén az 1473. évre teszik. Ekkor ugyanis Jacob Vizlant, német kereskedő, a Ravensburgi Kereskedő Társaság képviselője, felállította a saját költségén az első ismert és dokumentálható tipográfiai műhelyt. A számos, ebben a korban közkézen forgó efemer kiadvány, röpcédulák, kalendáriumok, többnyire nyomdahely megjelölése nélkül jelentek meg. Az első nyomdatermékek eredetét illetően, a szerteágazó és a régmúlt időkig visszanyúló kapcsolatok révén kézenfekvő, hogy az előző kettőn kívül, az itáliai eredet feltételezése szintén szerepel a lehetőségek között⁵⁸.

Az Aragón Királyságot szorosabb kapcsolat fűzte a Földközi tenger medencéjének bizonyos területeihez, Provencehoz, Katalóniához, Sziciliához, Itáliához, mint az Ibér félsziget egyes részeihez. Így volt ez a kéziratosság korában éppúgy mint kezdetben a nyomdatermékek, könyvek behozatala idején, majd amikor helyben születtek a nyomtatványok. A korábbi területi hovatartozásuk gyakori változásait leszámítva, 1428-at követően a Baleári szigetek, Szardínia,

⁵⁸ Antoni FERRANDO - Vicent Josep ESCARTI: *Imprenta i vida literaria a Valencia en el pas del segle XV. al XVI. /Gutenberg-Jahrbuch/ 1992. 100-113. p.*

Szicília és Nápoly is a királysághoz tartoztak. A valenciai nyomdászat minden bizonnyal profitált ezekből az előzményekből⁵⁹ ugyanis a századfordulóra, a félszigeten harminc helyen működött nyomda amelyek közül, a XVI. század harmincas éveire igen sok megszűnt. A századfordulóra, Henry Thomas⁶⁰ minden szempontból az első helyre Sevilla és Salamanca nyomdászatát helyezi, Barcelonát és Zaragosát a második helyre és Valenciát, Burgossal tekinti egyenrangúnak, a harmadik helyen említi. Erről a helyről emelkedett a század első felében az első sorába, azzal az egyetemi székhellyel együtt, ahol a rendkívül dinamikus Ximenez de Cisneros kardinális alapított új egyetemet. Még azokat a nyomdahelyeket is maga mögé utasította amelyeken gyakran és hosszantartó igényt gerjesztett a nyomdatermek iránt az érsekség, a királyi udvar és a birodalmi gyűlés, mint amilyen Toledo és Valladolid volt. Ez utóbbi 1500-1550 között tízszer adott helyet az egyesült királyság rendi gyűléseinek. Francisco Díaz Romano, általunk nyomon követhető működése minden jel szerint konjunktúra idejére esett.

Mit árul el a nyomdatermék a mesterről? Ami az *M* típusát illeti, a meghatározás csak hozzávetőleges lehet. A táblázaton hiába szerepel százánál is több *M*, eleve csak az ősnymtatványokon szereplő típusokat vette tekintetbe Haebler⁶¹. De még a kiegészítő, R. Juchhoff - E. von Kathen jegyzék sem tünteti fel⁶² a Francisco Díaz Romano használta szöveg majuszkula és a kiemelő *M* pontos mását.

Az iniciálék rendkívül heterogén képet festenek. Legalább 7-8 rajzolatot lehet megkülönböztetni közte. Egy-egy rajzolathoz csak egy-

⁵⁹ J. Domínguez BORDONA: Die spanische Buchmalerei vom siebten bis siebzehnten Jahrhundert. I-II. Bd. Firenze-München, 1930.

⁶⁰ Henry THOMAS: Die Buchdruckerkunst Spaniens im sechzehnten Jahrhundert. Hellerau/Dresden, 1927.

⁶¹ Konrad HAEBLER: Typenrepertorium der Wiegendrucke II. Abt.: Spanien und Portugal. Leipzig-New York, 1988. 322-352. p. - Konrad HAEBLER: Typographie Iberique du quinsieme siecle, reproduction et facsimile de tous les caracteres typographiques. La Haya - Leipzig, 1901

⁶² Veröffentlichungen der Gesellschaft für Typenkunde des XV. Jahrhunderts. R. Juchhoff u. E. von Kathen Typenregister zu Tafel 1-2460. Osnabrück, 1966. Spanien u. Portugal: 65-69. p.

két karakter tartozik de akad olyan karakter amelyikből több különféle rajzolat is szerepel. Az *A* öt különböző változatban szerepel, *P* és *S* is van két-két változatban. Továbbá egyes iniciálék rendkívül elkopottak míg mások rajzolata világosan jelzi, kevésbé elhasznált dúccal készültek. Elképzelhető, hogy a teljes szöveg nem egyetlen folyamatos szedőmunka eredménye? Esetleg ellenkezőleg, részenként elosztva, párhuzamosan többen dolgoztak rajta ami inkább amellet szólna, hogy a terjedelemhez mérten rövid idő alatt készült volna?

Sajnos tizenhatodik századi betűmintákat nem ismerünk az Ibér félszigeten működő nyomdászoktól. Van azonban, hála Konrad Haebler működésének, az ősnymtatványok alapján készült, illusztrált katalógus. Bármilyen meglepő egy 1540-ben kiadott nyomdatermék esetében, az ősnymtatványok tipográfiáját faggatni cseppet sem bizonyult öncélú időtöltésnek.

A legkevésbé elkoptatottak közé az *L*, *E*, *G*, és *S* iniciálék tartoznak. A *Tirant lo Blanch* valenciai, 1490-es impresszummal készült kiadásánál csaknem ugyan ilyen rajzolatú⁶³ iniciálékat használtak. Az említett nyomtatványban ezeken kívül alig fordul elő más, közüle is a leggyakrabban alkalmazottak az *L*, *E* és az *S*. Megjegyzendő, hogy a *Magyar Valerian* későbbi, 1611-ben megjelent velencei kiadásához már egységes rajzolatú iniciálékat használt a kiadó, méghozzá ennek az *L* iniciálénak az ábráját választotta a nyomdász, Lucino Spineda.

A Halleban kiadott betűminták⁶⁴ között a valenciai nyomdászok közül Nicolaus Spindeler (1490-1500) ugyancsak változatos iniciálékészletében a kérdéses *E* és *S* iniciálén kívül megtalálható a *B* is⁶⁵ de ez utóbbival megegyező rajzolatú iniciálékból, szintén Valenciában, Alfonso Fernandez de Cordoba (1477-1485)⁶⁶, csaknem teljes abc-re való azonos stílusú sorozatot használt. A *T* és az

⁶³ Az 1904-es facsimile kiadással összehasonlítva a rajzolat alig tér el de azonosság megállapításához vagy elvetéséhez szükséges vizsgálatot nem volt módom elvégezni.

⁶⁴ Veröffentlichungen der Gesellschaft für Typenkunde des XV. Jahrhunderts. Tafel 1-2460. Halle, 1907-1928.

⁶⁵ i. m. 1483. tábla.

⁶⁶ i. m. 1481. tábla.

egyik *M* iniciálé párját a Zaragozában működő Paul Hurusnál (1491-1500),⁶⁷ fedeztem fel. Az *E* iniciálé, illetve egy variánsából A-Z, teljes abc-t Salamancában használt az ún. Nebrija-féle Grammatica nyomdása⁶⁸.

Nem számít ritka kivételnek a korabeli nyomdatermékek között egy ilyen heterogén iniciálékkal előállított munka. A sok különböző rajzolatú iniciálé története önmagában is jelentős adalék lehet a nyomdászat valenciai alakulásának ismeretéhez. Egyetlen mű ismeretében, legyen bár terjedelmes mégsem célszerű a tények rögzítésén túl tovább merészkedni. A gyakrabban előforduló iniciáléi elkopottak, elhasználtak. Az *Y* ritkán fordul elő, ebben az esetben valahányszor a fordított *A*-t vagy *a*-t használta.

A nyomtatvány got betűs, kéthasábosan nyomtatott. A teljes oldalakon 48 soros, a felső szélén élőcímmel. A folioszámozás az *A_v* levélen kezdődik, I-CCCXL-ig. Kollacionálása: A-D⁵.4E⁵F⁵G-Y⁴,a-x⁴ és a végén, folioszámozás nélkül csatlakozik, kereszt szignatúrával jelölt négy levél, melyeken a fejezetcímeket tünteti fel.

Címlapja három is van. A fő- vagy közös címlapot olyan szövegek követik a prologus, két verses ajánlás és a fordító előszava, amelyek a műnek ehhez a kiadásához készített, alkalmi járulékos tartozékai, az általunk ismert olasz kiadás ebből semmit sem tartalmaz. Ezután következnek a regény első és második része, mindkettő önálló címlappal de a folioszámozás is és a levélfüzetek számozása is folyamatos.

A keretdíszek az első és a második rész címlevelén (*A₁*, *A₂*, *S₁*) és a fordító előszavát tartalmazó (*A₄*) levélen látszatra esetlegesen kiválasztott elemekből áll. Henry Thompson a keretdíszek teljes harmóniájának megbomlását jellemzőnek tartja a XVI. század

⁶⁷ *i.m.* 1500. tábla

⁶⁸ *i.m.* 1446. tábla.

harmincas éveitől kezdve de már a századforduló táján sem volt ritka⁶⁹. Látszatra, úgy tűnik, a pusztán díszítésre használt elemeket innen onnan összeválogatott fametszetes dúcok alkotják. Az azonban, melyik címlaphoz mely elemeket illesztettek, mi ismétlődik és mi nem, a tartalomhoz igazodik, az elrendezés mégsem tűnik a véletlen művének. Valamennyi elem megtalálható a közös címlapon: a felső szegélyt szembefordított, háromszögekből álló farkasfog alkotja amelyen minden egyes háromszögben a felkelő nap (félkör karéja és körülötte a nap sugarainak az) ábrázolása van. Az első rész címlapja amely Pasmerindo magyar király bizánci lovagi szolgálatait és házasságkötését Albericiával, Trebisonda királyának a leányával mondja el, ugyanilyen motívummal keretezett. Vékonyabb csíkban fölülről és valamivel szélesebb csíkban a hosszanti, belső és külső szélein találkozhatunk újra a háromszögekkel és benne a napkorong és a fénysugarak ábrázolásával. Ez a díszítőelem többé nem fordul elő.

Ezzel szemben a közös címlap belső és külső, hosszanti szélein végigfutó keretdísz egyetlen eleme sem jelenik meg az első rész hanem csak a második rész címlapján, még hozzá minden részletében megegyező módon: a reneszánsz kedvelt díszítőelemei, vázák, kelyhek tornyosulnak egymásra változatos alakjukat palmetták, gyöngyfüzérék teszik díszesebbé. A felső széleken a két orvos szent, Kozma és Dámján félalakos ábrázolása indítja a szegélydísz, püspöki ornátusban, pásztorbottal és a baloldali kezében nyitott könyvet tart, a jobboldali pedig a csukott könyvet szorítja magához. Alul két egymásnak szembeforduló, félprofilból ábrázolt, térdeplő szerzetes alakja zárja ugyanezeket a szegélydíszeket, a baloldali mellett pásztorbot van és egy világosan látható P monogram⁷⁰, a háttérben félköríves kapu vagy fülkeboltozata. A jobboldali gótikus boltozat alatt van ábrázolva de a szimmetrikus elrendezés szerint a monogramnak megfelelő mező üres, nincs mellette sem pásztorbot sem megkülönböztető jel, Anonim. További részletek megfigyelése közben mindkét térdeplő ruharedőiben további monogramokat lehet kivenni. Eszerint a baloldali *j* P, a

⁶⁹ THOMAS, Henry: Die Buchdruckerkunst Spaniens im sechszehntem Jahrhundert. Hellerau/Dresden, 1927. Erre a tanulmányra Rozsondai Marianne hívta fel a figyelmemet.

⁷⁰ Figyelmemet Rozsondai Mariann hívta fel erre a jelzésre. Tanítását ezúttal is köszönöm.

jobboldali *TA*. A második rész címlapjának alsó szegélydíszét középen két osztatú címer és a címert tartó puttók mellett két szélről írnokként ábrázolt evangélisták alakja keretezi, balról a szíriai születésű Lukács evangélista akinek a lábainál ökör fekszik, jobbról pedig Alexandria püspöke, Márk evangélista az oroszlánál.

Az alsó keretdísz, miként a felső is megismétlődik az első rész címlapján. Egyszerű, virágokból, levelekből szőtt meander, szimmetrikusan elrendezve: apró pontatlanságok dacára mintha a középponttól balra és jobbra eső rész egymás tükörképe lenne. A szélső négyszirmú rózsza, utána oldalnézetben csúcsos alakú gránátalmavirág(?), majd egy kevésbé kivehető, esetleg bogáncs látható a középső medal két szélén. A medalban a signatura kapott helyet. Az alsó keretdísz azon az oldalon a legrajzosabb amely a fordítónak az olvasóhoz intézett intelmeit tartalmazza, ugyanakkor ez a korabeli nyomtatványokon leggyakrabban ismétlődő, szokványos díszek egyike: két puttó tartja a középső üresen hagyott mezőt keretező babérkoszorút. Mindkét oldalon bőségszaru és indák, levelek töltik ki a teret.

Díszes iniciáléval kezdődik minden fejezet. Van azonban néhány nagyobb méretű, alakos ábrázolással kiemelt szövegkezdet, mint amilyen a fordító előszavát indító *S* az *Isten Anyja* ábrázolással, és hasonlóan díszes iniciálék *C*, *D*, *M*, *I*.

A tartalomból

A Német Birodalomban Octavio császár és felesége, az angol király leánya, Pulcrea (Vantafíleo király leánya), Kölnben messze földön híres udvartartást folytatnak, igazságos uralkodók hírben állnak. A hercegek nevelésre gondot fordítanak, természetes jó tulajdonságaikat segítene a nevelés által tökéletesíteni. Sokan adják udvarukba gyermekeiket apródnak.

Szarvas vadászaton a német császári infáns, Nestarcio megismerkedik Danelával /Artemis/, megtudja milyen nagy veszély fenyegeti a konstantinápolyi görög császár, Constancio leányát, Arindát. Az üzőbevert szarvas Danelánál kap menedéket, ösztönös bizalma felébreszti Nestarcio bizalmát is és érdeklődést vált ki belőle

hízelkedő és érdekes szavaival. Egyikőjük sem fedi fel kilétét a másik előtt míg annak rangjáról a viselkedése, a viselete, beszéde alapján meg nem győződik.

Arinda, Constancio, a görög császárnak és feleségének, a francia király lányának, Demerenciának a gyermeke. Ártatlanul súlyos vád éri: csak az a herceg mentheti meg aki arra a legalkalmasabb, és ügyét bajvívásban képviseli. Hercegek sereglenek a görög udvarba, hogy szépségéről meggyőződhesse és hogy szolgálatában elnyerjék a szerelmét és ezáltal a birodalom kormányzatát. Bajvívásban akarnak érdemeket szerezni és kitűnni. A hercegnő mindenkivel egyformán viselkedik, egyik iránt sem mutat több hajlandóságot mint amennyit megérkezésekor. Apolonia hercege, Clarinor a császár szolgálatában hosszabb időt töltött mert nem térhetett vissza a hazájába. A hercegnő apródja lesz, ezáltal a közelébe kerül. Mély érzelmeitől indítatva arra vetemedik, hogy (nyíltan személyesen és őszintén) szerelmet vall a hercegnőnek. Merészségeért válaszul biztosítja, legközelebb keservesen meglakol. Clarinor lágyszívűségében leverten, kedve szegetten nem megy többé bajvívásra, étvágytalanul ágyának esik és belehal az elutasításba. Szolgája, Aposifol ismeri az ura titkait. Őszinte fájdalmában a hercegnőt okolja ami egy félreértéshez vezet, lábra kap a gyanú: Clarinort a hercegnő megmérgezte! Rangját megillető pompával temetik el, a szolgáit a Császár útiköltséggel elbocsátja Lengyelországba, köztük Aposifolt is aki büntetlenül távozhat mert mentségére szolgál a gyász és ezáltal kívánja a császár elejét venni a hercegnőhöz való gyanúnak. Ennek ellenére a lovagok közül többen eltávoznak mert híre megy, hogy a Hercegnő kegyetlen és megveti a szolgálataikat. Négy hónap múlva váratlanul küldönc érkezik, Fulvian, Apolonia trónörököse számára kér biztosítékot, hogy megjelenhessen a Császár előtt aki igazságos uralkodó hírében áll, addig is a Szent György Kapunál vár. A Császártól igazságtétel gyanánt büntetést kér testvérének gyilkosára, ha volna olyan aki hisz Arinda ártatlanságában, az álljon ki vele életre, halálra. Ha ő lesz a vesztes, soha többé ne illesse a hercegnőt ez a vád. A Császár haladékat kér amíg tanácsot tart. A Hercegnőt felkéri mondjon el mindent a saját védelmében. Majd a tanácsot: nyilatkozzon, mi felelne meg az igazságnak. Követelik, nevezze meg a Hercegnő hat hónapon belül azt aki az ő igazsága mellett áll ki. Addig is egy erős toronyba záratják, hogy rajta az igazságtételt végrehajthassák ha az ártatlansága, amiben mindannyian

hittek nem bizonyosodik be. Dajkája és három szolgálólány kísérték, önként ment mintha szabad lenne és a vádlott valaki más. Fulviannak hosszúnak tűnt a határidő. A Császár az eset súlyosságára hivatkozik, figyelmezteti, nehogy utóbb túl rövidnek vélje az eltelt időt. Őt, Danelát a Császárné küldte az apjához, Párizsba, a francia királyhoz a leánya ügyében. Oda is vissza is két-két hónap eltelt és még mindig nincs aki érte kiálljon mert egy lovag sem volt hon aki ilyen ügyet felvállalhatott volna. Bizonyára az Úr vezérelte őt ehhez a forráshoz, mivel a szolgálja eltévedt, hogy egy ilyen magas rangú lovagot ismerhetett meg. Van-e igazságosabb ügy annál, hogy a világ legmagasabb rangú és legszebb hajadonát megmentse egy ilyen hatalmas veszélytől és árulástól?! Kérleli szánja meg, és mentse meg a világot egy nagy veszélyből és a lovagokat is attól a szegyéntől, hogy értesülvén az esetről az életüket kockára tegyék. /Danela ekkor elhallgat, itt nevezi először a nevén./ Nestarcio javasolja, beszéljék meg az úton a további teendőket, hiszen már későre jár.

Nestarcio apja táborába vezeti Danelát, őket a szarvas és a vadászeb szeliden követik. Ilyen magas rangú hercegnő szolgálója lehetetlen hogy ne mondana mindenben igazat. Ha minden úgy történt ahogy mondja, a Herceg ígéri, hogy mindent megtesz ami számára megadatott akár az életét is kockára teszi de ehhez az is szükséges hogy semmiről egyebet el ne áruljon, csak annyit mondhat, hogy a Francia királytól jön és annak a lányához, Demerenciához megy. Azt is megbeszélték miként fognak az udvarból távozni /itt nem részletezi/. Vidáman fogadják őket. A Octavio Császár kérdésére elmondják amiben megállapodtak. Bőséges vadász vacsora után, Nestarcio az éjszaka nagy részét Arinda szépsége, a fenyegető veszély és kiszabadításának tervezgetésével tölti. Hajnalra mindenki elkészül és misét hallgat a Császár sátrában. Visszatérnek Kölnbe, a palota kapujában fogadja őket a Császárné és Nestarcio húga, Polidia hercegkisasszony. Danelának a Hercegkisasszony szépségét illető szavaira, annak válasza szerény, alázatos. Danelának újra el kell mesélnie kalandját a szarvassal. Három napig mulattatta a császári családot Danela kellemes társasága. A közelgő Húsvétra is marasztalják de negyedik nap búcsúzik. Polidia főként Arinda szépségéről és más különös asszonyokról szóló történeteket szeretne hallani amelyekről azt állítja Danela, hogy Franciaországban hallotta és kíváncsi, vajon megfelel-e a valóság a híresztelésnek. Ha Isten

segítségével Franciaországba visszajut, nem lehet majd semmi panaszra oka, hiszen ha Polidia és Arinda szépségéről meggyőződhet akkor láthatta mindazt amit a világon látni érdemes... .

Astreo, Nestarcio inasa jelenti a Császárnak fia eltűntét. Csak a fegyvereit és két társát, Brimarelt és Elisent vitte magával. Titokban, búcsú nélkül távozott. A Császár sejti, összefüggés lehet Nestarcio és Danela eltűnése között de senkinek sem szól, visszatartja a lovagokat akik a keresésére indulnának. - Nestarcio szintoly nagy vágyat érez, hogy háborút viseljen Arindáért és hogy láthassa, hogy rögtön Daneláért üzen de mire megérkezik Nestarciot álomba merülten találja. Danela: Istent kéri, érdemei szerint jutalmazza a Herceget szavatartásáért, nyerje el úrnője szívét és legyen iránta olyan hálás mint amilyen buzgón ő szolgálja. Nestarcio Istent kéri vezérelje őt szándékához híven. Danela örül, hogy ismeretlenül is megszerette úrnőjét Nestarcio és ő lehet aki Konstantinápolyba elvezeti, mert nála rangosabb herceget, rátermettebb lovagot nem is találhatott volna számára férjnek. Ez az ő érdeme és dicsősége lesz. Nestarcio érzelmeit jelzik a könnyek, étvágytalan de vidámnak mutatkozik. Megbízza a fogadóst, vigye vissza a szarvast Polidiának és őt kérje hogy a Császár bocsánatát számára kieszközölje. A fogadás, Baderón siet és idő előtt teljesíti a megbízatását. Jókedvre hangol mindenkit mielőtt előadná az üzenetet, ezért bőséges jutalmat nyer, amiből gondtalanul élnek életük hátelevő részében.

Az első részéről másként.

A régi német uralkodók históriájában az áll, hogy midőn Octavio a nagyságos császár uralkodott, a birodalmat oly bölcsen és olyan tudománnyal kormányozta, hogy amennyire saját alattvalói rajongtak érte és a többi szomszédos hercegek szerették éppúgy félté az ellenség és éppen ezért személyének és házának oly magasan virágzott a hírneve, hogy mellette a kortárs királyok és fejedelmek eltörpültek és csaknem feledésbe mentek. Felesége az erényes Pulchrea, Nagy Britannia királyának, Vantefileonak volt a leánya. Bölcsessége (discreción) és viselkedése (costumbres) olyan volt, hogy semmiben nem csorbították férjének, a császárnak a hírnevét.

Tőle született a fiúk, Nestarcio és egy leány akit Polidianak neveztek. A természet olyan bőkezű volt mindkettőhöz és idővel akkora

körültekintéssel és szigorral tanították egyiket is másikat is a nekik szükséges dolgok ismeretére és gyakorlatára, hogy már zseni korukban elérték a tökéletességnek azt a fokát amelyet szüleik kívántak számukra. A két testvér oly különös módon szerette egymást, a rokonság miatt is de mert együtt nevelkedtek, hogy bennük tökéletes összhangban állt a természetük a kívánságaikkal ami, akkoriban párját ritkította. Ezenkívül alázatosak voltak, tisztelettudóak éppúgy azokkal akiknek evvel tartoztak mint azokkal akiknek, a jóneveltségen kívül semmi egyéb erre nem kötelezte őket. Amikor Nestarcio herceg elérte a tizenhatodik életévét és Polidia infánsnő a tizennegyediket akkor sokan elhatározták, erényeik hallatára a birodalom nagyjai közül és idegenek is hogy nevelni elhozzák vagy elküldik a fiaikat és a leányaikat, a hercegek szolgálatába adják, hiszen minden ami csak annak a tiszteletre méltó császárnak a házában történt és amit nekik ott tanítottak, valamiképpen az erényeket szolgálta. Ezáltal elsajátították mindazt ami a lovagok és az úrhölgyek sajátja úgy, hogy az idegenek nem kívántak annál nagyobb megbecsülést, mint azt hogy ama tiszteletre méltó császár házában magukat a lovagjainak nevezhessék.

A császár élete javarészt Kölnben töltötte, lévén nagyváros és a vidéke nagyon jó volt, nem volt híján hatalmas berkeknek és egyebeknek ami szükséges minden féle fajta vadászathoz amely minden más időtöltés és kellemes foglalatosság között a legkedvesebb felüdülést jelentette a császárnak éppúgy mint fiának, a hercegnek. Egy ilyen vadászaton történt, hogy mikor ki-ki elfoglalta a maga helyét, Nestarcio hercegtől mellől egy hatalmas szarvas ugrott elő és mint később kiderült természeténél csak gyorsasága volt nagyobb. Nekieresztette a lovát és ráengedte gyönyörű szelénjét. A szarvas, mikor észbevette hogy legalább olyan elszántsággal törnek az életére mint amennyire ő védekezett, menekülni kezdett, a leggyorsabb röptű madárnál is gyorsabban suhant de a herceg a nyomában volt. Lovát futott amilyen gyorsan csak tudott és a szelént is egyre ösztökélte, bizvást utoléri a szarvast. Ilyen szorult helyzetében a szarvas egyetlen reménye a futásban volt, menekült amilyen sebesen csak tudott, annyira, hogy Nestarcio és szelénje alig győzték. A szarvas nyomába se ért volna oly gyorsan futott előle hacsak nem akasztotta volna az a jó szelén egyik agyaráját a szarvas fülébe mert súlya visszafogta.

Így futott tovább a berken át egy hatalmas tisztásig nyomában a herceggel aki jöcskán lemaradt. Kevéssel azután, hogy elérték a tisztást, egy forráshoz értek amelynél éppen akkor mosott kezét és arcot egy hajadon. A szarvas a hajadon lábai előtt a földre rogyott a nagy futástól és a szelén súlyától elgyötörten. A hajadon elcsodálkozott a szarvas szelídségén és mikor látta, miként fekszik ott mozdulatlanul és legyőzi magában az ijedtség okozta félelmet, kiszabadította a fülét a szelén hegyes fogai közül. Amilyen engedelmesen viselkedett a szelén éppúgy örült a szarvas is hogy életben maradt és hogy az iménti fájdalomtól megszabadult.

Ekkor érkezett oda Nestarcio s benne a látvány nem keltett kisebb csodálatot mint amit ő maga keltett a hajadonban. Felettből nagy kedve volt, hogy megölje a szarvast, hiszen alaposan meg kellett érte dolgoznia de azt látván milyen szelíden fekszik a hajadon /Artemis/ lábai előtt, inkább megszólította az ismeretlen hölgyet: "Érényes Hölgy, ha a szarvas, amely nem bír értelemmel végső menedékének és oltalmazójának önt választotta, magam sem merészelhetem elvitatni, hiszen isten a felfogás képességével és értelemmel áldott meg, miként azt sem hogy megérdemli lett legyen bármekkora is szándékom, hogy megöljem."

A hajadon a tisztelettudó hang hallatán korábbi zavarát legyőzte, sőt, látva mily gazdag az öltözeke, úgy vélte minden jel szerint magas rangú és állású. Így szólott hozzá:

"Nos, akkora kegyet gyakorol velem, Lovag, - és ügyelt arra hogy viselkedése megerősítse a szavait - amelyhez erőm csekély, hogy meg szolgálhassam, a magasságos Úr hálálja meg neked, járv szerencsével mindenben miként megadta hogy rátermett légy és tisztelettudó. De még ennél is többre tartanám ha a kedvemért meg kívánnád mondani ki vagy már csak azért is, hogy a látszatra sem éppen csekély értéked és rangodhoz illőn szólhassak hozzád."

Ama nemes hercegnek szándékában állt, látván a hajadon elszántságát hogy előbb utóbb elmondja neki. Tudta, hogy máskülönben megsértené, különösen miután olyan élénk érdeklődést mutatott és még meg sem várta utolsó szavait, térdre ereszkedett, és kezeit összetéve és tekintetét az égre emelve mondta, és ennél igazabb könyörgést még nem hallott senki:

"Alázatosan kérem, hiszen a te akaratod volt, hogy a sűrűben eltévedve, megadatott nekem eme nemes herceget megismerni, hajlítsd

meg akaratát majd ha tudomást szerez arról a jogtalanságról amely asszonyomat érte, hogy a jogaiért síkra szálljon hiszen ő a legszebb és a legmagasabb rangú hajadon az egész világon. Megérdemli, hogy hozzá hasonló lovag mentse meg már csak azért is, hogy a hallhatatlan hírnév dicsőségén kívül, a megmentéséért járó jutalom képen elérje mindazt a jutalmat amit valaha ember elérhetett."

Nem csekély kíváncsiság ébredt Nestarcióban, hogy megtudja ki lehet ama hajadon úrnője és milyen jogtalanság érte, éppen ezért kérte, álljon fel és adja elő kívánságát mert ő ígéri, a következőképpen reá háruló feladatokat és veszélyt nem kímélve azon lesz, hogy megszabadítsa, legyen az személyesen amennyiben a feladat nem kívánna több lovagot vagy atyja, a császár hatalma által ha szükséges és hogy ne legyenek kétségei afelől amit mond hiszen a világ legszegényebb emberéért sincs ennél kisebb kötelessége, hát még mint állítja a világ legmagasabb rangú úrnőéért. A herceg érvelésének hallatán és látván milyen komoly a felajánlkozása, ezért a második kegyért amelyet vele gyakorol és amely összehasonlíthatatlanul nagyobb volt az elsőnél kérte nyújtsa neki a kezét de Nestarcio elhárította. Miután fölállt, megkérte üljenek le azokra a hatalmas kövekre amelyből jó néhány volt a forrás körül, hogy kényelmesebben és kevesebb fáradsággal elmondhassa mi történt, részletesen hiszen a hely olyan hűs volt. Így is történt. Nem győzték csodálni mindketten a szarvast, amint megmozdultak, hogy a kövekre letelepedjenek a hajadon elé állt, hogy kövesse őt bármerre megy. Mindig hátra nézett nehogy szem elől tévéssze hiszen neki köszönhette az életét, mikor csaknem utolérte őt a halál ...

XIX.fejezet, miként indult útnak a Császár és serege Trepisondából és miként vonult fel az úton.

Midőn a keleti fényesség rohamosan nyugat felé meghátrálni kényszerítette a sötétség árnyait, a Császár már útra kész fegyverzetben lépett elő abból a teremből amelyről már szoltunk. Pasmerindo, mintha semmi másra sem lett volna gondja, mihelyst jelezte a fegyverhordozója, nem késlekedett a Császárhoz sietni még mielőtt bármely másik lovag megérkezett volna. A Császár megörült hogy ilyen kora hajnalban fegyverben találta és midőn a fáklyák fényénél, éppen ekkor pitymallott, szemügyre vehette gazdagon díszített pajzsát, így szolt: Azt hiszem Pasmerindo, amit a pajzsodra tetettél nem lehet

emberkéz műve, hanem a rendelkezésre álló rövid idő alatt és a rajta lévő sok munka miatt csakis varázsló, tudós műve lehet és a rettentő láncokkal megbilincsezt szív^{sz} bizonyítja, nem kevésbé van megbéklyózva az akit jelképez. Nagy igazságot mond, válaszolta a király, de ami a pajzs díszítésének elkészültét illeti, nincs min csodálkozni, ennél sokkal inkább csodálni való dolgok is vannak amit emberi ésszel lehetetlennek tartanánk, ennél is rövidebb idő alatt elkészül és valóra válik mindaz amit az isten is úgy akarja hogy elkészüljön és őt szolgálja. Az ő engedélyének és akaratának nem lehet nem szabad ellenszegülni, - mondja a Császár - úgy hiszem miként mondd. E szavak elhangzását követően, kisvártatva megérkezett gazdagon felfegyverkezve Menadoro. Az AA monogramot viselte felsőruháján is minként a fegyverein. A Császár ennek is nagyon örült. Menadorot követően egymás után megérkezett a sok lovag akik valamennyien úgy hitték, hogy elsőként érkeznek a Császárhoz, hiszen olyan korán volt. Mikor a Császár elérkezettnek érkezte az időt, kivonult valamennyijükkel a mezőre, hogy megsejmelhesse miként sorakoznak fel a lovagok, ki-ki a maga jelvénye szerinti rendben. Jól érzékeltette a nagy sürgölődés a lovagok elszántságát, mégis mire hadrendben álltak, magasan járt már a nap. A késlekedést növelte hogy a szekereket is meg kellett rakni az ellátmánnyal.

Mikor valamennyien a megbeszélt rendben álltak, jelt adott a Császár, hogy az osztagok a Hétfájdalmú Szűz hét jelvénye alatt vonuljanak, a második az elsőt követve és így sorban egymás után, mivel már két órája, hogy a nap fenn járt az égen ... /vidám reggeli a császár asztalánál, a lovagok remélik, hogy hőstetteikkel személyes bátorságukat bizonyíthatják / ... köztük Menadoro volt aki mindenkinél inkább kívánta, hogy tettei valamennyi lovag érdemein fölül kitüntetik majd. Mivel Pasmerindoról sem lehetett feltételezni, hogy a kitűnni vágyás benne kisebb volna és úgy tudta, hogy szándékát mindaddig nem érheti el amíg a háborúból meg nem térnek, nem tudta eltitkolni, hogy szívében nem lakik, nem volt helye a többiek vidámságának, annak ellenére, hogy éppen ezért nem mulasztotta el megtenni az erőfeszítést, hogy akik ránéznek, azoknak úgy tűnhessen mintha a többiekkel együtt örvendene. Asztalt bontottak és a Császár és a lovagok mind megvárták, hogy vége legyen a misének, amin megjelent a Császárnő és a Hercegnő is. Énekes és nagyon ünnepélyes mise volt a háborúba vonulás tiszteletére. ... / búcsú, az első pihenőhely: / egy

üdítő vizű folyócska által öntözött völgyben volt. A folyó vize magas hegyekből fakadó tiszta forrásból táplálkozott. Mielőtt a város kapujához ért volna a Császárnak eszébe jutott, hogy a lovagok névsorát otthon hagyta a szobájában egy ládán. Titokban elküldetett érte egy apródot. Pasmerindonak és Menadoronak pedig azt mondta, hogy vacsora után megszámolta az előző nap feliratkozott lovagokat és ezennel arra kéri őket tudhatná-e vajon eltalálják, hányan lehetnek akik feliratkoztak és hányan vannak a hét osztagban akiket ők állítottak hadirendbe. Pasmerindon volt a sor hogy a válasz adást elkezdje. Így szólt a Császárhoz: mivel Menadoro az őt megillető megtiszteltetést elutasítja és arra kényszerít, legyek szertelen parancsára és az ő kívánságára mondom, amennyire megítélni képes vagyok, a hadrendbe sorakozott lovagok száma ötvennégy, sőt ötvenötezernél valamivel több is lehet de harci értékét nézve nem tartom kevesebbnek mint ha kétszer annyian volnának mert minden egyes közülük szemmel láthatóan jó vitéz és közismert milyen erősen él bennük a vágy hogy szolgáljanak téged. Amikor befejezte érvelését, Menadoro azt mondta a Császárnak, hogy olyan bölcs embernek tartja Pasmerindot, hogy vélekedésével nem tud egyet nem érteni mert ha helyesbíteni akarná az nem lenne kevesebb mint merészség. Nagyon örült a császár ennyi udvariasság és mértéktartás láttán, ezáltal még többre becsülte őket mert úgy tartotta, hogy a nagylelkűség bizonyítéka márpedig alacsony sorból származó embernél gyakori de ritkán jár együtt az előbbiekkal, inkább örökletes akár csak a földi javak.

Resumen

Es ésta la primera presentación bibliográfica, tipográfica, del argumento principal y de aquellas circunstancias que dieron lugar a la edición de una novela caballeresca destinada para lectores hispanófonos de tema húngaro, el Valeriano de Hungría (Valencia, 1540, por Francisco Díaz Romano). Posiblemente la cruzada (1217) dirigida por el rey Andres II. (1205-1235) constituye la base histórica de la novela aunque la mayoría de los episodios son más fabulosos que reales por lo que la identificación de personajes y de hechos de la novela con aquellos de los acontecimientos históricos en vez de ser sencilla admite varias posibilidades mediante lo cual el futuro emperador aparece como libre de la obligación de batirse con un caballero húngaro, defensor de un vado. En cambio llegan a un acuerdo y el acuerdo de vasallaje entre los dos, según la interpretación de la autora sería la representación de aquellas partes del reino que a la fecha (1526-1527) reconocieron la soberanía habsbúrgica. Por otra parte el territorio que a raíz de la ocupación turca de la capital de Hungría (1541) por largo tiempo habia quedado dominado por el Imperio Ottomano parece identificarse en la novela como perteneciente a príncipes húngaros que desde siempre guardasen relaciones no solo cordiales sino de íntima amistad con los príncipes musulmanes.